

József Attila Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kara

László Károly, egy Kossuth-emigráns sorsa, írásai tükrében

Doktori értekezés

Készítette: Pordán Ildikó

Szeged, 1996

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	1
II.	László Károly élete és munkái	3
	1. László Károly életrajza	3
	2. Szövegváltozatok	6
III.	Az emlékezés műfajai	8
	1. A napló műfaj meghatározása, jellemzése	8
	2. A napló elterjedése és fejlődéstörténete	12
	2.1. László Károly Naplója	15
	3. Az emlékirat, memoár műfaj általános jellemzői	18
	3.1. A Napló-töredék jellemzői és fogadtatása	21
IV.	A két szöveg közelről	24
	1. Előzetes a szövegvizsgálathoz	24
	2. Ami a Napló-töredékből kimaradt	25
	3. A Napló-töredék kiegészítése	30
V.	Az emigráció	33
	1. A Kossuth-emigráció Törökországban	34
	2. Az európai emigrációk	37
	3. Amerikai-magyar kapcsolatok	44
	3.1. Kossuth Amerikában	46
	3.2. Akik maradtak	50
VI.	László Károly és Amerika	55
	1. Az Amerika-kép kialakulásai és változásai	56
	2. László Károly Amerika-képe	59
	3. Egy emigráns sors lélektani vázlata	72
VII.	Összegzés	80
	Jegyzetek	81
	Mellékletek forrásjegyzéke	88
	Felhasznált irodalom	89
	Mellékletek	93

*Kié volt ez elfojtott sobajtás,
Mi üvölt, sir e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog mint malom a pokolban,
Hulló angyal, tört szív, örült lélek,
Vert badak vagy vakmerő remények?*

(Vörösmarty Mihály: A vén cigány)

I. Bevezetés

László Károly Naplója (eredeti címe Napló katonai életemből) az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található. A kilenc kis kéziratot László Károly 1848. szeptember 25. - 1870. január 1. közötti feljegyzéseit tartalmazza. A szabadságharcos emlékekkel kezdődő, majd a törökországi és amerikai emigrációval folytatódó napló terjedelme kb. 1200 - különböző méretű - oldal.

A Naplót 1987 őszén "fedezték föl" az OSzK Kézirattárában, majd 1988 őszétől a szöveg számítógépes feldolgozása következett. A kéziratból teljes, szöveghű, jegyzetekkel és mutatókkal ellátott kiadást terveztünk. László Károly Naplója több szempontból is érdekes, és teljes kiadása is fontosnak tűnik. A Napló bizonyos részleteit már kiadták, de az egész szöveg - elsősorban terjedelme miatt - eddig sehol sem jelent meg.

László Károly 1887-ben a Franklin Társulatnál megjelentette a "Napló-töredék az 1849-iki menekülteket, internáltakat, különösen Kossuthot és környezetét illetőleg Törökországban és az Amerikai Egyesült-Államokban" című könyvét, amely szoros kapcsolatban áll a Naplóval. A Napló-töredékre gyakran találhatunk hivatkozást a korról foglalkozó szakirodalomban, ugyanis a Napló-töredék illetve a kéziratot Napló több szempontból is figyelemre méltó:

- Részletes feljegyzéseket tartalmaz a szabadságharc utolsó szakaszáról.- László Károly Kossuth titkáraként az emigráció legfontosabb ügyeit közelről ismerte, a Kossuth által bejárt helyszíneken fontos információkat szerzett. Különösen érdekes a Kossuth egyéniségét elemző beszámolója, de - minthogy az ő híve volt - a vele kapcsolatos feljegyzéseit megfelelő kritikával kell kezelnünk.

- A napló nagyobbik részében saját amerikai illetve mexikói benyomásairól számol be; feljegyzései igen fontos ismereteket nyújtanak az amerikai mindennapok történetéhez, várostörténeti, mentalitástörténeti, földrajzi, sőt meteorológiai szempontból is érdekesek.
- A naplóíró alkata, rendkívüli precizitása, adatpontosságra való törekvése nagy forrásértéket biztosít az anyagnak (a Napló számos részletes táblázatot, kimutatást, statisztikát is közöl).
- Mindezekén túl legalább ennyire érdekes László Károly élete, mint egy jellegzetesen 19. századi magyar emigráns sorsa.

A dolgozatban a Napló és a Napló-töredék műfajtörténeti elhelyezésén kívül, azok egymáshoz való viszonyát kívánjuk vizsgálni, ezeken túl az emigráns sors jellemzőit bemutatni, és mivel a naplóíró a leghosszabb időt az Amerikai Egyesült Államokban töltötte a Napló Amerika-képét ismertetni.

II. László Károly élete¹ és munkái

1. *László Károly életrajza*

A Kossuth-emigráció visszaemlékezésekben gazdag anyagában kiemelkedő jelentőségű László Károly egykori tüzérszázados több mint húsz éven át vezetett Naplója². László Károly élete a Világos után külföldre került emberek sajátos és egyedi, mégis bizonyos pontokon nagyon jellemző fordulatokat, eseményeket mutató sorsával rokon.³

László Károly Kecskeméten született 1815. március 30-án, református családban. Apja László György, református káplán, anyai nagyapja, Csorba Veres János 19 évig volt a kecskeméti református egyház kántora volt. Iskoláit Kecskeméten kezdte, filozófiai tanulmányokat is ott folytatott. Innen Debrecenbe ment, ahol jogi és teológiai tanulmányokat végzett, utóbbit apja kívánságára. Bár már ekkor nagy hajlamot érzett magában a mérnöki pálya iránt, 3 évig Szabolcs megyében, a szentmihályi tanodában tanított iskolarektorként. Pesten mérnöki végzettséget szerzett és ez után, 1848-ig mérnökként dolgozott, apja nagy fájdalmára, mivel ő fiát papnak és utódjának szánta.

Sorsának további alakulásában az 1848/49-es szabadságharc vált meghatározóvá, mivel rögtön a szabadságharc kezdetén beállt a Hunyadi-zászlóaljba⁴, majd a tüzérségnél tüzérhadnagyi⁵ rangot ért el. 1849. augusztus 9-én részt vett a szabadságharc egyik utolsó csatájában, a temesvár-szentandrási ütközetben, mely a magyar sereg feloszlásával végződött. Lugosra, majd Facséra ment ütege maradványával, Déva alatt csatlakozott Bemhez és 1849. augusztus 22-én átlépték a határt Törökország felé menekülve. Vidin, majd sumla után Kossuth és környezete 1850. április 12-én Kütahyába érkezett. A török császári biztos kívánságára összeállított személyi

lajstromban szerepelt László Károly is, aki ezután Kossuth közvetlen környezetéhez tartozott.⁶

1851. szeptember 10-én felszálltak a Mississippire, az Egyesült Államok Dardanelláknál horgonyzó gőzhajójára, s november 10-én New Yorkba érkeztek, itt várták be Kossuthot, aki közben Gibraltárnál megszakította útját, hogy Angliába menjen.⁷

László Károly Kossuth amerikai tartózkodása alatt is Kossuth titkára, iratainak kezelője volt. A következő idézet jól érzékelteti kettejük kapcsolatát:

*" Azon kevesek közé számítom én őt, ki iránt úgy is mint hazafi, de úgy is mint ember magamat hálára kötelezettnek érzem. Ha módom volna őt bármely szerény javadalmakkal ellátni, tőle nem válnék meg soha, mert meg vagyok győződve, hogy ő tapasztalt ragaszkodásánál fogva a mellettem állást bármi kényelmesb és jutalmazóbb állásnak elébe nem tenné."*⁸

Kossuth megérkezése után nyolc hónappal, 1852. július 14-én elhagyta Amerikát, Angliába ment, hogy ott folytassa az elkövetkezendő harc előkészületeit, elutazása előtt Asbóth Sándort, Grechenek Györgyöt és László Károlyt beajánlotta H. Baldwin, gazdag syracusei polgárhoz, csatorna-mérnökül. László Károly Baldwin javaslatára a New York Állam csatorna-mérnöki hivatalának syracusei osztályán nyert alkalmazást, ebben nagy segítségére volt angol nyelvtudása, később a Syracuse-Binghampton vasútnál mérnökösödött. Anyagi helyzete válságossá vált azáltal, hogy a vasúttársaság, ahol utoljára dolgozott, megbukott és egész bennlévő fizetése elveszett. 1853-ban Washingtonba ment, ahol a washingtoni szövetségi kormány topográfiai osztályán alkalmazták. 1857-től állami birtokok felmérésével foglalkozott Mexikóban, majd ezen jól

jövedelmező mérnöki vállalkozása után Nemegyei Bódoggal mahagóni és berzsenyfa kereskedéssel foglalkoztak.⁹

1867-ben megnősült, felesége Josephin, Shiels angol consul leánya, aki mindössze 16 éves volt ekkor. Az esküvő után néhány nappal elindultak Magyarországra. Itthoni sorsuk ezután sokkal kevésbé ismert, mivel László Károly hazatérésük után csak rövid ideig folytatta Naplóját.

1871-től szülővárosában, Kecskeméten előbb a Népbank könyvelője volt, majd városi mérnök 1882-ig. Ebben az időben a Függetlenségi Párt tagja; egyháza ügyeivel egyháztanácsosként foglalkozott. 1882 őszén lemondott kecskeméti városi mérnöki állásáról, mert a szolnoki-csongrádi jobbpárti Tisza-szabályozó társulat igazgató-mérnökévé nevezték ki, s. ezért Új-Kécskére költözött.

Hazatérése azonban nem volt révbe érkezés, mivel a Mexikóban és az Egyesült Államokban szerzett vagyonát nem tudta kellőképpen hasznosítani, ezért elszegényedett. Családi élete is szerencsétlenül alakult: még 1868-ban ikreik születtek, két fiú, a későbbiekben még egy fiú és egy leány, majd felesége elhagyta. Károly nevű fia tengerésztisztként szolgált a Monarchia flottájában, és a Kaiserin Elisabeth cirkálón részt vett Ferenc Ferdinánd trónörökös világkörüli útján, az útról naplót vezetett, amely 1893 áprilisától meg is jelent a Kecskemétben.

Élete végének egy mozzanatát és halálát szinte jelképesnek is tekinthetjük: 1892 nyarán még meglátogatta Kossuthot Turinban, hazatérése után megbetegedett, és Kossuth halála után nem sokkal, 1894. május 4-én meghalt.

2. Szövegváltozatok

László Károly Naplójának nincs teljes kiadása. Vannak viszont kisebb illetve nagyobb töredék-kiadások. A dolgozat szempontjából a legfontosabb a Napló-töredék, amely 1887-ben jelent meg¹⁰. László Károly tervezte további részek sajtó alá rendezését is, de erre nem került sor.

Könyv terjedelmű Ács Tivadar munkája is, a "Magyar úttörők az Újvilágban"; csak alcíméből derül ki, hogy László Károly 1850-67 közötti naplójegyzeteiről van szó a Kossuth-emigráció amerikai életéből.¹¹ Ács Tivadar több könyvet adott ki az emigráció kéziratos irodalmából válogatva, de az egymást gyorsan követő kötetek pontatlan szöveggondozást mutatnak és a szövegkiadásoknál nélkülözhetetlen alapvető információkat sem tartalmazzák.

Bogáti Péter könyve "A mahagóni ember" László Károly "regényes életrajza", amely a Napló alapján készült.¹² A szerző lelkiismeretessége a könyvhöz fűzött utószóból is kiderül, hasznos és máshol föl nem lelhető adatai segítették a munkát.

Az említett köteteken kívül László Károly írásai megjelentek a korabeli lapokban is.

A Vasárnapi Újság 1859-62-es, 1866-os, 1868-as évfolyamaiban, illetve a Politikai Ujdonságok 1860-as évfolyamában közli László Károly Mexikóból és New Yorkból írott leveleit. A Kecskemét című "politikai és közművelődési közlönyben" már hazaérkezése után keletkezetti írásai jelentek meg; 1873-ban és 1876-ban önálló cikkei, 1876-1881 között pedig "Töredékek Naplójából" című írása kapott helyet benne.

Az idők folyamán többszörös szövegváltozásnak lehetünk tanúi. Az eredeti Napló szövege az 1859-es Vasárnapi Újság hasábjain izgalmas, egzotikus levéllé változott, amint a levelekhez írt rövid bevezetőt idézve is kiderül.¹³ (A bevezető László Károly 1858. október elsején, Minatitlanban kelt levelének kezdete.)

"Kedves szerkesztő úr! Hitte-e, hogy valaha még ezen Óceánon túli messze helyről is lesz levelezője, melynek olvasói nagyobb része hírét sem hallotta. "Nincsen kár haszon nélkül", mond a közmondás. Az 1849-iki kárnak is van a többek között az a haszna, hogy a magyar ifjaknak százai, ha nem ezrei szórattak szét a világ minden részébe, kik különben soha sem mehettek volna honuk határán kívül. Ezek a külföldön nyelveket tanulnak, tapasztalást, ismereteket szereznek, s azokat honmaradt honfitársaikkal s társnőikkel magánúton s hírlapok által közlik, azoknak kedves építő olvasmányt nyújtanak, s a honnak használnak. Én is egy vagyok ezen utazók közül, már amerikai Egyesült-státus-polgár, de még magyar fi, mert azért, hogy jó amerikai polgár vagyok, rossz magyar hazafi soha sem leszek. Forró kívánságom, törekvésem csekély tehetséggel szülőföldemnek használni. Ez indított arra is, hogy én, ki közönség számára soha sem írtam, most midőn a magyar nyelvben már hátrább vagyok, mint voltam tíz évvel ezelőtt, leveleket írjak az ön közkedvességű lapja számára, kik reménylem, szándékom méltányolva, stylusomnak irgalmas bírálói lesznek.

Politikai tudósításokat ön tőlem ne várjon, részint mert én a czivakodó mívelt világtól szinte elkülönözve professiónak élek, részint mert én politikus nem vagyok, s politizálni nem szeretek. Leveleimben - ha azokat ön közlésre érdemesnek találja - írni fogok az országról, a vidékről, hol megfordulok, írni fogok az éghajlatról, a földről, a termékről, a népről s ennek szokásairól, öltözetéről s t. eff.,

szóval mindenről, mi gondolom, hogy érdekes lehet az ön olvasóinak."

A Napló részletei 1876-ban a "Kecskemét"-ben útikalauzként jelentek meg.¹⁴ László Károly a philadelphiai világkiállítás (1876. május 10. - november 10.) kapcsán közölt hasznos tudnivalókat a "világtárlatra" utazóknak.

A napló-újságcikk-levél-útikalauz sor a "Kecskemét"-ben 1876-1881 között megjelent "Töredék László K. naplójából" című cikksorozattal ismét az eredeti Naplóhoz kanyarodott vissza. A "Kecskemét"-ben megjelent írások képezhették az 1887-ben megjelent Napló-töredék alapját, bár az újságcikkek nem Kossuth amerikai eltávozásával zárulnak (1852. július 14.), hanem kicsit később.

III. Az emlékezés műfajai

1. A napló műfaj meghatározása, jellemzése

A napló szó értelmezésénél legkézenfekvőbb magából a szóból kiindulni, amely nemcsak a magyar nyelvben, hanem a németben (Tagebuch), latinban (Diarium) is a napi eseményekkel áll kapcsolatban. E műfajra jellemző a feljegyzések gyakorisága és a kronológia szerinti rendezettsége, a gyakoriság azonban nem jelenti azt, hogy a naplóba minden nap írni kell. A műfaj pontos meghatározását a szakirodalmak is elkerülik, a naplók sokféleségére gondolva nem véletlenül.

A napló legközelebbi rokonságban a krónikával, emlékirattal, önéletrajzzal áll. Elkülönítésük alapja az, hogy a naplóíró azonnal rögzíti az eseményeket, tehát a jelen műformája, a másik három pedig

a múlté. Közös bennük, hogy megtörtént és az író által átélt eseményeket tartalmaznak.

A napló az önéletrajzhoz áll a legközelebb, a hasonlóság alapja a szubjektivitás magas foka, de amíg a naplóíró közvetlen benyomásait írja le a vele megtörténteokről, az önéletrajzíró önmaga időbeli fejlődését ábrázolja. A krónika és a memoár a naplóhoz hasonlóan főleg érdekesebb eseményeket jegyez fel, de amíg a krónika írója szinte teljesen háttérben marad, addig a memoárnál lényeges maga az író is, személyesebb a krónikánál, de mindkettő elmarad az önéletírástól, amelynek főhőse maga az író. *"A memoire írónál fontosabb a kortársak arcképcsarnoka, mint az önarckép, fontosabbak a világ színpad szereplői, mint az én."*¹⁵

Felmerül az a kérdés is, hogy az irodalomtörténetbe vagy a történetírásba sorolhatók ezek a műformák. Általában elmondható, hogy míg a krónika a történetíráshoz tartozik, a memoárnál, önéletírásnál, naplónál viszont az adott műtől függ a meghatározás.

Visszatérve a naplóra, keletkezési módjában az újsághoz áll legközelebb, a naponkénti tudósítás, a lejegyzések és az események rögzítése szempontjából. A kettő között meghatározó különbség az, hogy amíg az újság a széles nyilvánosság, addig a napló szűkebb olvasókör számára íródik.

A napló és a levél is tartalmaznak közös vonásokat, de a levelet, (a fiktív leveleket kivéve), mindig valakinek írják, a napló viszont eredetileg saját használatra íródott.

Megfigyelhető e műfajok közötti rangsorolás kísérlete is, legtöbbször az önéletírást tartják legértékesebbnek, de ezek között is nyilvánvalóan észlelhetők a minőségbeli különbségek.

Szerkezeti szempontból naplónak sok minden nevezhető, pl. naponként vezetett üzleti feljegyzések, vagy egy hajóút során hivatalosan készített ún. hajónapló is.

A naplónak nagyon leegyszerűsítve két fajtáját lehet elkülöníteni, az objektív naplót, amely főleg tényszerűen, krónikaként írja le az eseményeket, és a szubjektív, intim naplót, amely főként az író belső életével foglalkozik. Az utóbbi az önéletrajzzal, az előző pedig a memoárral rokonítható. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy e két kategóriába rengeteg napló nem tartozik, nem tartozhat bele.

Arra a kérdésre, hogy miért vezet valaki naplót talán Bölöni Farkas Sándor itt közölt idézete adhat választ: *"De bánatimnak ezen boncolgatásaiban mégis bizonyos keserű örömet találék, s kívántam volna azoknak minden vonását még egyszer felújítani. sok vonás azokból már csak homályosan lenge előttem, s sajnálom, hogy azokat minden árnyéklatikkal még egyszer nem hozhatom elé. Ezen helyhezetem állandó feltétellé erősíté bennem azon régi szándékomat, hogy ezután életemnek nevezetesebb történeteit feljegyezzem, s tetteim, érzelmeim és történeteimből oly tárt gyűjtsek, hol az engemet érdeklő múltat - legyen az jó vagy rossz -, mint tükörben, még egyszer megpillanthassam."*¹⁶

Ez alapján beszélhetünk emlékezésnaplóról, amelybe az író a vele megtörténteokről a legszemélyesebb élményekig mindent feljegyez. Az emlékezésnaplók nagy része érdekességeket, az író környezetét mutatja be, koncepciója évszázadok alatt alig változott, a krónikás motivációja minden belső különbség ellenére ugyanaz maradt, benyomásaikat akarják összefoglalni, amíg el nem felejtik őket.

Ahogy Bölöni, úgy Tanárky Gyula is tükörnek tartja naplóját.

"1858 Péntek, január 1. Múlt december hóban eszembe jutott azonban az eldobott munkát felvenni s újra próbát tenni vele, de

*kicsit más formában. A próba képe az ezelőtt fekvő lapokon van. Igaz, hogy az efféle formulázás a belső élet moccanásainak csak igen halavány reflexe, de annyiban mégsem haszontalan, hogy a lélek figyelmét önmönmagára folyton piszkálja. Természetes, hogy a léleknek aztán kell egy kicsit mozogni - éspedig jobban, mint az utolsó nyolc évben. Különben a szegény tükörnek nincs mit visszatükrözni, ha csak a stagnáló lelki nyomor örökös Eduard és Kunigundéját nem, ad exemplum."*¹⁷

Az ember önállóságát csak állandó gondolkodás és szigorú önvizsgálat által őrizheti meg, ez legjobban talán egy napló segítségével történhet meg.

Sokan a naplók legnagyobb értékének a valóságra törekvést tartják, a dátumok, az időbeli közelség ezt feltétlenül alátámasztja, de itt elég csak arra gondolni, hogy minden naplóíró csak a saját szemszögéből, önmön személyiségén átszűrve írhatja le a történeteket. A valóságra törekvés másik korlátja az, hogy a naplóírók egy része tudatosan olvasóknak írja a művét, de ha nem akkor megfordulhat a fejében hogy olvasók kezébe kerül, ahogy Bölöni is gondolt erre:

"Januar 7-én 1836 Ma is naplóm nézegetésével foglalatostkodám, s most egészen más oldalú gondolatok keletkezének bennem. Még eddig senkivel nem közlöttem ezeket, de hátha történetesen politicus vagy vallásos bigottok kezébe kerülhet? Ez sok gyengémet, szívemnek sok titkát s gondolatimnak oly egyenes kifejezését foglalja magában, melyek csak önmagamnak megvallhatók. Könnyen visszaélhetnének vele, s szamarak előtt nevetség tárgya is lehetnék. De igen sajnállok megválni tőle, s búsulnék, ha elveszne. Nem tudom nevetséges vagy borzasztó dolognak nevezem-e helyzetünket, hogy az embernek félnie kell önmaga számára is egész tisztaságában leírni gondolatait és érzelmeit? Ekként kell-e kétszíniséghez szoktatnunk magunkat még

*magános elmélkedéseinkben is? Valóban nevetséges félelem lepett vala meg. Haboztam, ha folytassam-e tovább, vagy ezt is tűzbe vessem ..."*¹⁸

A naplóíró ilyen jellegű félelmei csak egy időtől fogva helytállóak, a napló történetének bizonyos korszakától, amikor is megnőtt az érdeklődés irántuk és nagy számban adták ki őket.

2. A napló elterjedése és fejlődéstörténete

Eredete homályos, tisztázatlan, bár a legtöbb ember gondolatban vezet egy naplót, azaz bizonyos eseményeket akaratlanul is megjegyez.

Az első feljegyzések, amelyek naplóra emlékeztetnek a középkor végéről származnak. Különösen a 15. század végétől következett be nagy fellendülés az útinaplók megjelenésével, melyek az útinaplók lehet, hogy csak helyneveket, vagy a fogadók állapotát tartalmazzák, de írójuk mégis azzal a szándékkal jegyezte fel őket, hogy tapasztalatait átadja.

A naplóírás "virágkora" azonban a 18. században kezdődött, melynek oka éppen a szubjektivizmus, a bensőségességre hajlamos vallási irányzatok előtérbe kerülése és a felvilágosodásból eredő moralista törekvések voltak. A szerzeteseknél a lelkiismeretvizsgálat ideális eszköze, szinte írásbeli gyónásként is értékelhető. A 18. század második felében az érzékenység megjelenésével csúcspontját érte el a naplóírás, a naplóírók ugyanis megpróbálták lelkük minden rezdülését megismerni és lejegyezni, a pszichológiai leírást eddig ismeretlen mértékben fejlesztették ki, s ezzel megszületett a modern napló.

A romantikusok töredékesség kedvelésük ellenére ritkán írtak naplót, talán azért, mert a töredékesség számukra valami töredezettet jelentett, azaz többé be nem fejezhetőt, a napló pedig mindig növésben, fejlődésben lévő sajátos műfaj.

A 19. században nagyon sok korábban írt napló került a nyilvánosság elé, melyekre jellemző, hogy krónikaszerűek, a külvilág felé fordulnak. Ezzel ellentétben a modern napló befelé fordul, a naplóíró célja megismerni önmagát, önmagán keresztül az embert. Ezért teljes őszinteségük abból ered, hogy csak saját használatra írták és legfeljebb csak posztumusz kiadásra számíthattak. De ez a titkolózás és a publikáció vágyának ellentmondását is magában rejt. Ezek alapján kétféle naplót különíthetünk el: az inkább kifelé tekintőt, amely az író élményeit jegyzi fel, és csak ezeken keresztül mutatja meg önmagát, és a romantikus naplót, amelyben megtalálhatók ugyan a krónikás napló jellegzetességei, de lényege az önelemzés, erre jó példa Széchenyi Naplója.

A 20. században továbbra is tart a naplók iránti érdeklődés és jellemző a naplók nagy száma. A modern, 20. századi naplók jellegzetessége a tárgyilagosság, az intim naplóval szemben itt az érzelmek helyén gyakran csak megfigyelések állnak.

A napló olvasás iránti vonzalom elsősorban az emberi kíváncsisággal magyarázható, amely minden intimitás iránt érdeklődik. Különösen érdekesek azok a naplók, amelyeket neves emberek, politikusok, színészek írtak, az olvasók bíznak abban, hogy kulisszatitkokat, eddig ismeretlen eseményeket tudhatnak meg.

A napló vonzó azért is, mert formai egyszerűsége, természetessége miatt illet mindenki vezethet, sőt sok olvasó lehet, hogy maga is megpróbálkozott írásával. További előnye még az olvasóhoz való közelsége, hiszen sok napló szinte nyilvános beszélgetésre invitálja az

olvasót. Olvasását nem kell feltétlenül az elején kezdeni, és nem muszáj végigolvasni sem, éppen azért, mert a napló írója mindennap újrakezdi írását, ezzel egyúttal lehetővé válik számára az, hogy különböző nézetből közvetlen fejlődésükben láttathassa a leírtakat. Ez az előny hátrány is, mert a naplóknak nincs megkomponált cselekményük, felépített gondolatmenetük, írója akár napokat, hónapokat is kihagyhat, mert nem az események, hanem az író, a napló főszereplője köti össze a feljegyzéseket egymással. Az összefüggések hiánya miatt fárasztó is lehet olvasásuk, bár a naplóírók általában az érdekességekre koncentrálnak. Meghatározó lehet a feljegyzés pillanatában hangulatuk is, amelytől különösen izgalmassá válhatnak. Külön érdekességet jelenthet az is, hogy gyakran olyannak láttatják magukat a naplóírók, amilyenek lenni szeretnének, bár így felmerül a hitelesség kérdése, ezenkívül természetesen az előttük álló példák befolyásoló hatásáról sem szabad megfeledkeznünk.

Végül arra a kérdésre, hogy az irodalmi műfajok közé sorolható-e a napló, azt válaszolhatjuk, hogy sokféleségéből adódóan átmeneti helyzetet foglal el a művészi és nem művészi műfajok között, és ismét csak arra utalhatunk, hogy ez is az adott naplótól függ.

2. 1. *László Károly Naplója*

A 19. század Európa-szerte nagy korszaka volt a napló- és levélírásnak. Itt megemlíthetjük Goethe, Novalis, Byron, R. W. Emerson, Benjamin Constant, Kierkegaard, Puskin, Tolsztoj nevét, a magyar naplóírók közül pedig Széchenyi István mellett Justh Zsigmondot, Kemény Zsigmondot emelhetjük ki. A Világos után emigrációba kényszerülő 48-as politikusok közül is sokan megörökítették élményeiket.¹⁹

László Károly 1848-ban, 33 évesen kezdi el írni Naplóját, Előbeszédében azt rögzíti, hogy hazája javára akar cselekedni. Munkája, melyet a korabeli olvasónak szánt, a 20. századi ember számára már egészen mást nyújt. Mindenekelőtt érdekességet, amely egyrészt az időbeli távolságból ered, másrészt abból, hogy a mai embernek már más az elváráshorizontja. A naplóknak azonban talán minden korban az a fő vonzerejük, hogy megismerhetünk belőlük egy embert, és ehhez nem kell feltétlenül intim naplónak lenniük, hiszen a lejegyzésre érdemesnek tartott események, vélemények alapján már közelebb juthatunk az íróhoz.

A Napló 9 füzete közül csak az utolsó kettő terjedelme haladja meg a száz lapot, az előzőek húsz illetve hetven laposak. A naplófüzetek lapjainak nagy részét írója széles margóval látta el, amelyet pótléknak nevezett, s itt általában kiegészítő információk szerepelnek, pl. ide jegyezte le a városok lakosainak számát, a már megkezdett történetek folytatását, de előfordul az is, hogy egyszerűen helyhiány miatt ide írta jegyzeteit is. Általában a pótlékban szerepelnek rajzai, de gépek, szerszámok ábrái is itt lettek feltüntetve. Ezenkívül Naplójába képeslapokat, naptárakat is beragasztott.

A Naplót szerkezetileg többféleképpen lehet felosztani, legegyszerűbb azonban a füzetek időrendi tartalmát alapul venni. A

füzetek ott érnek véget, ahol a lapoknak is vége van, tehát itt nem beszélhetünk tudatos felosztásról. A tartalmilag összefüggő részek a következők: a szabadságharc alatti időszak, a menekülés, Kossuth szolgálatában Törökországban és Amerikában, önállóan, mérnökként dolgozva Amerikában, Mexikóban, majd végül újra Magyarországon.

A naplóról szóló irodalmak megemlítik, hogy sokan idősebb korukban kezdenek el naplót írni, és a naplóírók között sokan magányosak, a férfiak közül többen agglegények. Ez utóbbiaknak, mint László Károlynak is, a napló társat, barátot jelent. A magány nála többszörösen érvényes, főleg Kossuth eltávozta után, hiszen amíg magánéletében be nem következik a nagy változás, azaz a későbbi feleségével való megismerkedés, valóban csak a naplójával oszthatta meg gondolatait.

A Napló nagy részét különböző információk, főleg érdekességek foglalják el, ő maga ritkán jelenik meg. Ezek alapján a külvilágra koncentráló, tényleíró naplók közé sorolhatjuk. Ehhez kapcsolódóan fontos megállapítunk, hogy tudatosan olvasóknak írta Naplóját, mely a következő idézetből is kiderül: *"Egy Amerika népével ismeretlen, az itteni jelen mozgalmakat nem tudó európai ezeket olvasva Perry urat a protestans vallásérti mártíromságra vágyó, buzgó, felvilágosodott embernek tartja, aki önéletét kockáztatva haszonvágy nélkül küzd a r. catholicus papság zsarnoksága, erkölcstelensége ellen. Az ilyen jámbor olvasó nagyon téved."*²⁰

A Naplón belül találtunk előre- és visszautalásokat a leírtakra, ez azt mutatja, hogy ő maga is többször olvasta Naplóját. Az eligazodás megkönnyítése végett néhány füzet végére mutatótáblát, azaz tartalomjegyzéket írt, természetesen ezt már csak a füzet teleírása után tehette meg. A Vasárnapi Ujságban közölt írásait nem jegyezte be Naplójába, de az olvasót erről is tájékoztatja: *"Ezen utazásomat*

leírtam, s a Vasárnapi Újsághoz közlés végett megküldtem. Ezen levél 18 negyedrétlapból áll, s az 1866diki levélmásoló könyvben a 125től a 143k lapig látható. A Niagara zuhatagot a VIIIk számú naplóm 9k lapján, azért, hogy itt másolással időt és helyet ne veszítsek, az olvasót a most említett hosszú levélre és 1853diki Naplóra utasítom, annyival inkább, mert az előbbieken más érdekes tárgyakról is írok, p.o. a Hudson folyó leírása, Grechenek György sírja, az onondagai sófőző intézet stf.

*Tartván attól, hogy halálom után az említett levélmásoló könyv nem jut a birtokába annak ki e naplót bírja, az említett levelet abból kivágtam s ezen naplóhoz csatoltam."*²¹

Az olvasókhoz szólást bizonyítja az is, hogy többször közli a szövegben szereplő idegen szavak kiejtését és jelentését: *"de hiszi, hogy a jövő évben bőven vissza lesz az neki fizetve, azon való örömevel, hogy Rhode Island (:olvasd Ród Ájlend:) és New Yorkból (:olvasd Nű Jork:)..."*²²

Az olvasóra számítás feltételezhetően együtt járt azzal, hogy az egészen személyes jellegű gondolatait nem jegyezte le, bár a naplóírás a gyónással és a pszichoanalízissel együtt azon beszédhelyzetek közé tartozik, ahol őszinte lehet az író, a beszélő, mivel ezek a formák titkosak.

Ennek ellenére László Károly születésnapján és újévkor többször elmélkedik magáról: *"Ma 52 éves vagyok, mit mások nem hisznek, és én nem érzem. Öt-hét évvel fiatalabban nézek ki, s mondhatni fiatalabbnak látszom most, mint látszottam ez előtt egy évvel, mert az akkor sovány arc most teljes. A szakállnak csaknem fele az államon ősz az igaz, de bajuszomban mondhatni semmi, mert csak a bal halántékom fölött lehet négy-öt szál ősz kutatva találni, hanem a hajam átaljában igen ritka. Az arcom legkisebbé sem ráncos, csak a*

*szemeim végénél s a homlokamon kezdenek ránczok mutatkozni. Egészségem jó, járásom egyenes, élénk, gyors, mintha csak 35 éves volnék, s nem is érzem, hogy annál idősebb vagyok."*²³

A gondos, és önmagával szemben némiképpen elfogódott önvizsgálat nem véletlen, hiszen ekkor köszöntött be életébe a szerelem. A lány és a közte lévő 36 év aggasztja, ahogy a Naplóban is beszámol erről: " ... *Óh kedves szeretetre méltó lény, szerelmem első tárgya! az ég tegyen szerencséssé, boldoggá, miért oltott a bölcs Isten az én már megfásultnak tartott szívembe oly forró szerelmet, oly fiatal lány iránt, kinél 36 évvel idősebb vagyok, ki nőm nem lehet, ki nőm lenni nem akarhat! Reménylem, a szegény lány kedvéért, hogy az irántami szerelme őt boldogtalanná nem teszi, Isten adjon neki egy jó férjet, ki őt annyira szereti, mint őt én szeretem, s úgy gondját viselje, mint én viselném gondját."*²⁴

Az életrajzi bevezetőből tudjuk, hogy házassága szerencsétlenül végződött, ebben nyilván az óriási korkülönbség is szerepet játszott.

A Naplónak talán legérdekesebb részei azok, amelyekben Törökországban, Amerikában, Mexikóban szerzett benyomásait írja le, a feljegyzések gyakoriságából ítélve ő is igen fontosnak tartotta ezeket. László Károly figyelme szinte mindenre kiterjed, ami együtt jár azzal, hogy nem mindig egyforma színvonalú és érdekes feljegyzések kerülnek Naplójába.

3. Az emlékirat, memoár műfaj általános jellemzői

A László Károly által kiadott Napló-töredék memoárnak tekinthető, amelynek már komoly hagyományai voltak az azt megelőző korokban is. Pomogáts Béla azt állítja²⁵, hogy a magyar

elbeszélő irodalom ősfarmája az erős személyességű memoáriróadalom. Itt elsősorban az erdélyi emlékirat-írókra gondol: Kemény Jánosra, Bethlen Miklóstra, Bethlen Katára, Apor Péterre. Ez a 19. században válik ismét kiemelkedő jelentőségűvé, amelynek eszmetörténeti vonatkozásai mellett a politikaiak is meghatározóak. Ugyanakkor Szávai János megállapítja²⁶, hogy a memoárok divatja a mozgalmas korok után következő nyugalmasabb időszakokra jellemző. Ebben a műfajban az események lezárulása után lép fel az összegzés és a tapasztalatok levonásának igénye, mind azokban, akik részt vettek azokban, illetve azokban is, akik csak átérték azokat.

Az olvasókat valószínűleg az események részleteinek, a történelem háttérének, a nagy emberek titkainak megismerése ösztönözheti olvasásukra. Az efféle érdeklődés lényegét jól kifejezi példának okáért egy szociográfia címe: Történelem alulnézetben. Itt rögtön meg is jegyezhetjük, hogy a szociográfia és a memoár rokon műfajok. Ezzel kapcsolatban, ahogy az előzőekben a naplóval kapcsolatban megtettük, megkíséréljük a memoárok pontosabb meghatározását is.

Az első kérdés az, hogy az irodalomhoz vagy a történelemhez kapcsolódnak-e, erre azt a választ adhatjuk, hogy mindkettőhöz, éppen ezért mindkét tudomány kutatói bizonyos fenntartásokkal kezelik őket. Ahogy a naplóíró is eldönti rögtön az első pillanatban, hogy intim naplót avagy a külvilágot érintő eseményeket fog írni, úgy a memoárirónak is választania kell: tanúsággal fog-e szolgálni vagy vallomással. Bár a személyiség fejlődésének rajza is csak akkor lesz igazán hiteles, ha az azt formáló kort is bemutatja. A memoáriró eldöntheti, hogy milyen mértékben tárja fel és mutatja be személyiségét, milyen hangnemet választ, mit hallgat el, és mennyire lesz őszinte. Ez utóbbit igen gyakran számonkérlik a memoárok íróitól, bár éppen a megtörtént eseményektől való időbeli messzeség teszi

lehetővé, hogy bizonyos távolságból szemlélje a történeteket. Ebből következően viszont már ismeri a tanulságot, válogathat a tényanyagban, és kevésbé kiszolgáltatott a pillanatnyi érzéseknek, hangulatoknak.

A memoáírás folyamatát jól tükrözi Klapka György Emlékeimből című munkájának Előszója: *"Rég visszavonultam a tett mezejétől. Éltem hosszú, viszontagságteljes küzdelem volt, mely után nyugodt, rendes tevékenység illetne meg, ha sorsom úgy határozta volna. ...Visszaidéztem a múlt emlékeit; előszedem a birtokomban levő ereklék gyanánt őrzött, megfakult írott lapokat; még élő, vagy már rég elhalt bajtársak leveleit; egy-egy darab történelmet sokat szenvedett hazánknak - és fölvetem a kérdést: nem rovok-e le barátaim, önmagam, nemzetem iránti kötelességet, ha emlékeimet nem viszem magammal a sírba, hanem azokat történelmi beccsel bíró irataimmal együtt nyilvánosságra bocsátom."*²⁷

A magyar memoárirodalom 19. századi fellendülése két történeti fordulóponthoz, 1849-hez és 1867-hez kapcsolódik. A szabadságharc kora lesz az a téma, amelynek publikációs feltételeit a kiegyezés korszaka teremti meg, az emlékirók művei legnagyobbbrészt az 1870-es, 1880-as években jelentek meg. Az objektív feltételek adottak, hiszen az olvasót nagy valószínűséggel érdeklik a közelmúlt politikai, katonai, társadalmi eseményeinek szubjektív szempontú felelevenítése, és adottak a szubjektív feltételek is, hiszen az események résztvevői a saját szerepük tisztázásának szándékával szólalnak meg.

A személyesség a 19. század második felének memoárijaira kevésbé lesz jellemző, az elbeszélők többnyire a külső események leírását vállalják, itt megjegyzendő, hogy a korabeli olvasók elvárásszintje is befolyásolja az elmondandó és elmondható határait. A

műfaj népszerűségét jól mutatja, hogy Nagy Márta könyvében²⁸ csak az 1848-49-es időszakból 79 szerzőt említ, Kacziány Géza²⁹ pedig az 1848 és 1914 közötti időszakban 246 művet sorol fel.

3.1. A "Napló-töredék" jellemzői és fogadtatása

A 240 oldalas Napló-töredék az eredeti szöveg felől közelítve valóban töredék: az egész Naplónak csak töredék része. Az alcím pontosan megadja a feljegyzések szűkítésének alapvető szempontját - "Az 1849-iki menekülteket, internáltakat, különösen Kossuthot és környezetét illetőleg Törökországban és az Amerikai Egyesült Államokban" - tehát a Napló I. kötete és II. kötetének eleje 1849. augusztusáig nem szerepel a Napló-töredékben; a II. kötet 1849 augusztusától, a III. - IV. - V. kötet 1852. július 14-ig, Kossuth Angliába távozásáig adja a Napló-töredék eredeti magvát. László Károly a Napló-töredék címet adja munkájának, de nem mondhatjuk töredékesnek, hiszen ez a szöveg sok szempontból teljesebb, szerkesztettebb, tömörebb, zártabb, mint a Napló, ezért a töredék szó feltehetően arra utal, hogy írásainak csak egy részét adta ki.

Ha műfaji szempontból próbáljuk meghatározni a Napló-töredéket, akkor felmerül a kérdés, hogy ez a nem-töredék napló naplónak vagy emlékiratnak tekinthető inkább. Nem valódi napló, mert nem közvetlen élmények hatására született, nem napról-napra, ilyen szempontból tehát emlékirat (emlékezetből írt irat, a napló-formát fönntartva); de nem is igazi emlékirat, mert egy napló adja alapját, annak átdolgozásával születik.

A Napló-töredék fogadtatásával kapcsolatban a korabeli kritikákból idéznénk:

A Pesti Napló 1887-ben "Tüneményes időkből" címmel ír László Károly munkájáról: *"A 48-diki memoire-irodalom nevezetes adalékkal gazdagodott e könyvben, melynek címét főntebb leírtuk. szerző igazán naplót írt, napról napra jegyezte fel a történeteket, melyeket egy szellemes elbeszélő ügyességével ad elő. Jegyzetei között sok új és kimerítő adatra akadunk."*³⁰

A Századok kritikusa így ír: *"E munka, mint címe is mutatja, László Károly naplójának csak töredékeit foglalja magában, az egészet, könnyen gondolható okokból, természetesen nem lehetett közleni. Az első benyomások hatása alatt azzal a közvetlenséggel van írva, mely az olvasót le tudja lánczolni, s hogy adatai a valónak megfelelnek, arról Kossuth Lajos tett bizonyosságot egy László Károlynak Turinből február 10-én írt levelében, melyet a Vasárnapi Ujság fac-similében reproducált. A munka 2 részre van osztva, az első a törökországi, a második az amerikai élményeket adja elő. Éppen ezekről a dolgokról igen kevés adat látott napvilágot. Leginkább csak a napilapok közlései szolgáltak forrásul, annyival több érdeke és értéke van L. K. munkájának, mely jelentékeny hiányt pótol."*³¹

A Budapesti szemle "Értesítő" rovatának írója a következőket tartja fontosnak:

"László nem volt előkelő tagja az emigrationnak s teljességgel nem akar többnek látszani, mint mi volt. ... hálás, lelkesülő, nem gyűlölködő természetű a fény és árnyék arányos elosztását Naplóírónk nem tekinti feladatának, de azért részletező s nem palástolgató előpadása jól használható adatokat nyújt a tárgyilagos bírálónak. Az emigratióról megjelent számos emlékirat mellett e naplótöredéknek is megvan a maga becse. ... László ... többnyire egyszerűen írja le élményeit, a török és amerikai viszonyok értelmes s

élénk ismertetésével tarkázva elbeszélését. Azért mint olvasmány is érdekes a könyv, mely mint történelmi forrásmű igen használható lesz."³²

Végül Kossuth Lajos levelét idézzük, amely értékeli és hitelesíti is a Napló-töredéket, illetve azon keresztül László Károly eredeti naplójegyzeteit; adalék Kossuth és László Károly viszonyához, immár vissza is tekintve kapcsolatukra.³³

"Kedves barátom Komám Uram!

Még Kiutahiai internálásunk idejéből tudom, hogy azon menekült honfitársaim közt, a kik környezetemet képezték Ön volt az a ki rendes naplójegyzeteket vezetett, és mi sokkal bensőbb viszonyban állottunk egymáshoz sem, hogy bő alkalmam nem volt volna Önnek mind jellemét mind lelkiismeretes pontosságát mind megfigyelő tehetségét annyira kiismerni mi szerint teljesen meg legyek győződve, hogy Önnek Naplójegyzetei a 49ki magyar menekültek történelmének kifogástalan kútfői közé tartoznak, s ahoz becses adalékuul szolgálnak; s azért nem csak teljes készséggel beleegyezem, hogy Ön kiadatni szándékolt Napló töredékeit nekem ajánlhassa - de sőt Önnek hontalanságom egykori egyik leghívebb bajtársának e kívánságát, mint változatlan barátságának jelét köszönettel fogadom, s hasonlóan változatlan barátságomnak és nagyrabecsülésemnek biztosításával viszonzom." Turin Febr 10 kén 1887

Kossuth Lajos

László Károly úrnak

Új Kécskén

László Károly 1892-es turini utazását és Kossuth fenti levelét a Napló-töredék elején ugyanaz a tény magyarázza: László Károly feltétlen Kossuth-tisztelete, amely úgy tűnik élete végéig nem rendült meg.

IV. A két szöveg közelről

1. Előzetes a szövegvizsgálathoz

Nagy Márta az 1848-49-es emigráció memoire irodalma című könyvében a következőket írja a Napló-töredékről:³⁴

"A száműzetés éveiben állandóan naplót vezetett László Károly, de ezeket átdolgozva, némi kihagyásokkal hozta nyilvánosságra, hogy kortársainak érzékenységet ne sértse."

Itt tehát már felbukkan az átdolgozás ténye, de csak a kihagyásokat emeli ki a szerző.

Ugyanakkor Bogáti Péter véleménye is hasonló:³⁵

"Az első öt füzet, amelyben túlnyomóan a Kossuth titkáráként töltött idők eseményeit idézi fel, máig fontos forrása a történelemtudománynak. Igaz, nem jegyzett föl minden eseményt, és sokszor adós marad az átfogóbb politikai összefüggések ismertetésével is, de az eredeti füzetekben mégis többet mond el, mint amennyit 1887-ben kiadott belőlük ..."

Tollát elsősorban a Kossuth iránti tisztelet tartotta vissza: ne jelenjék meg nyomtatásban róla, ami személyére, cselekedeteire utólag is árnyékot vetethetne."

Nagy Márta és Bogáti Péter elsősorban történelmi forrásműként kezeli a Napló-töredéket, valószínűleg ezért érzik kevesebbnek még a megfelelő arányú, tehát a "szűkített" Naplóhoz képest is.

Ha kissé eltávolodunk a történelmi nézőponttól és irodalmi szempontokra is figyelünk, akkor a kihagyás már csak a tudatosan emlékirat-jellegű munka szerkesztésének egyik, és nem egyedüli elvét jelenti. A Kossuth iránti tisztelet mellett legalább annyira fontos

alapállásként jelentkezik a pontosságra, a valósághű tények közlésére való törekvés is. László Károly felelősséget érez mindazért, amit leír.

A két szöveg összehasonlítása után az eltéréseket három nagy csoportba osztottuk. Eleinte úgy tűnt, hogy az átdolgozott - tehát valamilyen formában mindkét szövegben meglévő - részek lesznek túlsúlyban. Végül ez a csoport lett a legkevésbé jellemző. Körülbelül egyenlő súlyú a másik két nagy csoport. Az egyik a Naplóból a Napló-töredékbe be nem került részleteket - a kihagyásokat - jelenti, a másik a Napló-töredékbe beemelt szövegek csoportja - amelyek nem a Naplóból származnak és eredetük bizonytalan.

A rendelkezésre álló anyag válogatásának alapja az emigrációval, emigránsokkal, Kossuthal és környezetével kapcsolatos részek (László Károly szándékait is követve), valamint a Napló-töredék emlékirat-jellegére vonatkozó részek elkülönítése volt.

Az eltérések bemutatásánál az eredeti Napló került a középpontba, főleg az emigrációra vonatkozó szempont alapján. A kézirat napló-töredéktől eltérő megállapításaira Hajnal István is tett könyvében utalást de ő csak a törökországi eseményeket tárgyalta és ott sem térhetett ki minden különbségre.³⁶

A Napló itt következő részletei még nem jelentek meg nyomtatásban, ezért is idézzük hosszabban azt, mint a Napló-töredéket.

2. *Ami a Napló-töredékből kimaradt*

Hajnal István már idézett munkájában említi Kossuth elváltoztatott külsejét még Aradról való menekülése előtt.³⁷ László Károly később, 1849. szeptember 3-án szól erről a momentumról, ugyanis ő Viddinbe érve látta először Kossuthot.³⁸

"Délután az egész magyar tábor (3538 személy) kiállott, Kossuth Lajos elváltoztatott alakkal s öltözettel, nyesett bajusszal, szakáll

nélkül, hátrafésült hajjal, rövid rockban, fekete magyar kalapban, ezüstgombos szerszámi lovon..."

1850. január 15-én Kossuth feleségének megérkezése kapcsán:

"Áldassék érette a magyarok Istene, ki ezáltal tanúsítja, hogy még a hű magyarokról el nem feledkezett, mert íme most szerencsétlen szabadsági harczunkban nagy részt vevő hű leányát honunknak visszaadta epedő férjének, s ezáltal azt nyugodttá, erőssé tette szenvedő honunk megmentése nagy munkájában. Áldassék a Gondviselés!"

1850. Február 6dikán.

"Dembinszky őrnagyné, Kapner százados és az öreg Wagnerné... társaságában Konstantinápolyba indult, onnan Magyarhonba menendő. s úgy valahára megértük azt, hogy szeretve tisztelt, sőt imádott kis Istenétől szegény honunknak eltávozott azon veszélyes syren, ki ingerlő bájaival s csábjaival a Magyarhonban nyomor közt bújkáló nejét, s állása fontosságát szinte feledteté, s őtet tőlünk s az őt imádó nemzetétől csaknem magának ragadá. Önsorsának átadva, minden Kossuthra s nemzetét szerető magyar menekvő örömére, mindnyájunk megvetésével távozott."

1851. Decemb. 11. "Nevezetes ezen meetingben az, hogy Kossuth úgy tüntette fel magát, mint Mo. katonai főparancsnoka, mint a leendő szabadsági harcz fővezére, előbajnoka."

Az emigráción belüli viszályokra vonatkoznak a következő idézetek, 1850. május 29-én például ezt jegyezte fel:

"Három-négy nap múlva mindnyájunkat, kik kormányzó urat ide követtük, magához hivatott, s többek között világosan kimondá,

hogy ő, mint főnökünk feltétlen függést kíván, hogy ő megkívánja, hogy párthoz tartozzunk, s az oly egyént, ki az ő nyilvános ellenségeivel társalog, mint levegőben kapkodót, maga körül nem szenvedendi, mi is kimondánk, mi szívünket nyomá, s tereh-könnyűlten szétozlottunk."

1850. október 1-jén Kossuth a köré önként szerveződött inspectiós tiszteket rendeletével Asbóth Sándor felügyelete alá utalta. A testület két tagja, mint szabad polgár tiltakozott Kossuth eljárása ellen, ez után: *"...kormányzó úr magához hívatott minket, megilletődve adta értésünkre, hogy iratunkban éppen azt látja, mi oka volt honunk bukásának, u.i. felsőbbség nem ismerés, egymás elleni torsalkodás. Tudatá velünk, hogy a török kormány irányában állásunk kívánja, hogy tiszti személyzete rendezve s szabályozva legyen, s hogy különben is vénasszonyként kiadott rendeletét teljesítetlen vissza nem veheti. ...*

Egyébaránt fogadja, hogy a szabályok sem tiszti becsületenket, sem hazafiúi indulatunkat sérteni nem fogják; mert Istenére állítja, hogy becsületünk magunk előtt nem drágább, mint ő előtte. Csak legyünk csendesen, most a napokban sorsunk elhatároztatik, s meglehet úgy is el kell egymástól válnunk, váljunk el becsületesen, ne csináljunk nagy zajt, hogy mások örömmel mondhassák: "ni, magok közt meghasonlottak."

1850. Oct. 17.

"Egy pompás estvélyt adtak, hova Asbóth alezredes úr által minden magyart kértek meghívatni. De ez Koszta Mártont és Herczeget a minap illetlen maguk viseletiért Kossuth iránt a névsorból kihagyta s felszólítás után sem akarván őket meghívatni Perczel Miklós ezredes által gazembernek neveztetett, mit az neki csak visszamondott, de érte ki nem hívta, annak utána Perczel Asbóthot pofon csapta. Ezért ez őt

másnap párbajra hívta ki. Ekkor a két jegyes egyén is meghívatott az estélyre. Jelen volt gróf Batthyány Kázmér s minden emigráns Kossuthot s a tábornokokat kivéve, kik a meghíváson felül estek. Az estvény erőltetett víg volt; pohárköszöntések, mind nemzetünket s ügyünket és főnökeinket éltető, lelkesek. Ittunk a többek közt a londoni serfözők egészségiért, kik az osztrák hóhér Haynaut Londonban megverték, megtépték, pökdösték."

Oct. 20-kán

"Perczel Miklós ezredes és Asbóth Sándor alezredes közt a párbaj megtörtént, Asbóth életre-halálra akart menni, de az orvosoknak az ilyen sebhez megkivánczozó készület nem lévén, a párbaj karddal történt. Perczel kapott egy kék ütést a karján, Asbóth egy karczolást az orra alatt, egy nagy vágást a jobb arczán a fülétől az orra éleig, miben a vérvesztés következtében hetekig feküdt. A vágás után Perczel bocsánatot kért s kapott, kezet fogva."

A törökök bánásmódjára vonatkozó jegyzetek, amelyek kimaradtak:

1850. január 21.

"Estve felé Halim pasa rendeletéből a városi szállásokból az emigránsok, a századoson aluliak majd mindenneműen kiverettek, a katonai laktanyába menésre kényszerítettek, a menni nem akarók podgyászai a török katonák által kihányattak, s minden emigránsi szálláson 4-5 török katona maradt szálláson. Hiába mentek panasszal a durva bánásért, hiába kérelemmel a szálláson maradhatásért akár Faik bejhez, akár Halim pasához, mert ezek részint elbújtak, részint még a kormányzó úr levelére sem válaszoltak. A kivertek éjszaka bújkáltak a még ki nem vertekhez a laktanyába."

1851. május 14-19.

"A stambuli török politia által összevoglottakra nézve említést érdemel azon alattomos, gaz eljárása a török kormánynak. Azt kívánta tőlök, hogy elismerő levelet adjanak magokról, hogy stambulból önként mehetnek el, mit ők megtagadtak; továbbá nem akarván a kormány a világgal láttatni, hogy ő a padisa vendégeit fegyveres erővel hurczolja hajóra: katonáit különféle civil álruhába öltöztette s általok távolról szemmel tartva kísértette hajóra a vendégül fogadott s kétszeresen száműzött hontalan magyarokat."

A végén pedig nézzünk két bejegyzést, amely László Károly magánéletére vonatkozik. Ilyen feljegyzéseket ritkán írt, s a Napló-töredékből még ezek egy részét is kihagyta.

1849. október 22.

"Kossuth Lajos kormányzó úr magához fogadott engemet."

1852. Januar 12. Annapolis

"A statuskormányzó házába beszállitattunk, hol magunkat egészen hon találtuk, mert már az ajtóban mindjárt a család által szíves kézszorítással s nyájassággal fogadtattunk. ... Volt még egy rokon a háznál Baltimore-ból, inkább magas, mint közép termetű, kedves teremtés, ... legszebb idejű lányka. Termete szabályos, haja setét gesztenyeszín, mely rövid, göndör fürtökben lógva le arczára, tündéri tekintetet kölcsönözve a bájos alaknak. ... Varázkék szemei tüzes nyilakat lövelltek a tárgyul tűzöttre, míg piros, szép metszésű ajkai a tavasz első rózsabimbójaként kellemes mosolyával csalogatva igéze magához; hangja tiszta, csengő; járás mozdulatja, mint a könnyű, játszi szellőé. ... Az egész leány csupa nyájasság, csupa jószág, csupa elevenség és élet ... ezen ház az, melyet siromig el nem felejtetek."

Az idézett részletek jellemzik a Naplót, és hiányukkal a Napló-töredéket is. László Károly a Napló megfelelő részének első feléből

jóval több részt hagyott ki, mint később; főleg az Amerikába indulásuk után következő bejegyzések nagy részét vette át szó szerint és rendszeresen a Napló-töredékbe. A kihagyások okaként jelentkezik az író Kossuth iránti tisztelete, ezért hiányozhat például Kossuth elváltoztatott alakjának leírása, flörtje Dembinszky nejével, stb. Olyan részleteket is kihagyott, amelyek esetleg Kossuth politikai tevékenységére vethetnének árnyékot. Mellőzi az emigrációs viszályokra vonatkozó részleteket, ezek egy része Kossuthal, irányítási elveivel kapcsolatosak, s valamiképpen minden más emigránsok közötti ellentét is függ a viszálykodók Kossuthoz fűződő viszonyától.

A törökök - főleg az emigránsokkal kapcsolatban lévő tisztek - iránt érzett ellenszenv a Napló-töredékben határozottan Törökország iránti érdeklődéssé, szimpátiává változik. Az emigráció zavaros első időszakában László Károly ellenérzéseit erősíthették még Kossuth személyes összezördülései is, minden pillanatban a hazatérést és a harc folytatását várva a sérelmek erőbben jelentkeztek. A személyes jellegű szövegkihagyások a naplóíró szemérmességével magyarázhatóak.

3. *A Napló-töredék kiegészítései*

A Napló-töredék emlékirat jellegét jelző zártabb szerkezetekről már volt szó. Ehhez a szerkesztettséghez hozzájárul a különböző dátum alatt szereplő szövegek egy főcím alá vonása, ami a szövegrészletek tömörítésével és átdolgozásával is járt; azaz a teljes napi feljegyzések elhagyása; a napi feljegyzések olyan részleteinek kihagyása, amelyek hiányukkal jellemzik a Napló-töredéket; és végül László Károly által lényegtelennek ítélt táblázatok, időjárásra

vonatkozó feljegyzések, városleírások kirekesztése a Töredékből. A Napló-töredék kiegészítései is erősítik a szöveg emlékirat jellegét.

Kiegészítéseket legnagyobb számban a Törökországgal kapcsolatos, főleg az életmódra vonatkozó leírások adják. Ezeket az összefüggő, nagy terjedelmű betoldásokat László Károly valószínűleg emlékei és olvasmányélményei alapján írta meg és illesztette a Napló-töredékbe. Ilyen részletek például a "Bepillantás a török hárembe", "A törökök étkezése", a "Török mennyegző" részletek stb.³⁹

Hogy ezeket a leírásokat miért emelte be a Napló-töredékbe, annak magyarázatát meg is adja: *"Azt hiszem, hogy a barátságos, derék s a magyarok által nem eléggé ismert török nemzet iránti tartozásomat némileg lerovom, s a magyar olvasó közönségnek szolgálatot teszek azzal, ha - mielőtt Amerikába utazásom leírásába kezdenék - a török nép ismertetésére elmondom még azt, a miről eddig vagy éppen nem, vagy csak futólagosan szóltam."*⁴⁰

A következő csoportba olyan szövegek tartoznak, amelyek alapja a Napló lehet, de László Károly részletes kiegészítéseket toldott hozzájuk. Ezek eredete bizonytalan; sokszor úgy tűnik, mintha lenne még valamilyen általunk ismeretlen leírás, amelyet az író felhasznált. Ezek a feljegyzések inkább a törökországi elindulás utáni, illetve az amerikai eseményekre vonatkoznak. Néhány, a Naplóból ismeretlen esemény magyarázható esetleg emigránstársak naplóiból, későbbi olvasmányokból.

Kossuth amerikai körútjával kapcsolatban szerzőnk nem hallgatja el a kudarokat sem, de érthető módon szívesebben emlékszik vissza nagy sikerű beszédeire. Ezek közül számos nem a Naplóból került a Napló-töredékbe.⁴¹ Általában ugyanezen a helyeken amerikai választási beszédeket is idéz, azokat sem a Naplóból.

Elég sok kiegészítés vonatkozik az amerikai életmódra.⁴² Ezekbe beépíti az évek során szerzett ismereteit. Városleírásai teljesen különböznek a Naplóbeli leírásoktól, itt a teljesen más adatok egyértelműen jelzik a későbbi keletkezést.⁴³

László Károly néhány lábjegyzetet is csatolt a szöveghez. Ezek is mutatják a tudatosságot könyve szerkesztésében, ugyanakkor azt is jelzik, hogy a Napló-töredék írása közben folyamatosan számot vetett a Napló keletkezése óta eltelt idő történéseivel. Ezt mutatja be a következő két rövid idézet. Az egyik a 1852. Újév napja bizakodó feljegyzéseihez, a másik az 1852. április 10-ki jegyzetekhez kapcsolódik: *"leírtam naplóból az 1852ik évre való bevezetést, hogy lássék az, hogy az európai körülmények az amerikaiak magyar ügy mellett lelkesülése, mily szép reményekre jogosítottak bennünket hontalanokat, s hogy mennyire csalódtunk."*⁴⁴

*"Ily vérmes reményt, sőt hitet gerjesztett bennünk Kossuthnak az Egyesült-Államok nép általi kitünő fogadtatása, annak ügyünk iránt mindenütt mutatott lelkesedése; s hogy mi valósult belőle, már nem a jövő titka. Hogy csalódtunk, tudjuk."*⁴⁵

Kossuth Angliába távozásával zárul a Napló-töredék. Ez után illeszt még egy részletet, amelyben Kossuthot a következő vádak alól menti fel: *"Van még egy tárgy, illetőleg vád, melyet hallgatással nem mellőzhetek.*

Nem csak magyarok, hanem még amerikaiak is akadtak, kik látva azt, hogy Kossuth mily nagy lelkesedést idézett elő a magyar ügyért; tudva azt, hogy az ő kezébe, az általa eladott kölcsönjegyek árából, banketti, gyűléshely-bérekből, s ajándékokból a magyar ügyre pénz folyt be; de nem tudva azt, hogy Kossuth azt hova költötte, magok között és hírlapokban Kossuthot azzal rágalmazták, hogy a magyar gyűlt pénzt saját zsebébe rakta. Ez gyalázatos, s csak megsértett

*hiúságtól, megbántott magánérdektől eredett ellenséges, aljas rágalom."*⁴⁶

A Napló VI. kötetének végén is ír erről: *"Mondhatni, a nagy lángnak kevés a tüze! - Kossuth amerikai partot érve amilyen roppant zajjal, pompával, részvéttel s lelkesedéssel fogadtatott s egész körútjában részesítetett! Reménylett legalább 300 ezer dollárt a magyar ügyre öszveszedetni, mivel őt az amerikaiak is biztatták. De minden csak szalmatűz volt s divatlárma!!!"*⁴⁷

László Károly végül pedig így köszön el olvasóitól:

"Ezzel bevégeztem annak leírását, mit a könyv címe tartalmaz. - sokat, igen sok érdekest írhatnék még naplóból azokról, miket az amerikai Egyesült-Államokban és Mexikóban (ezen a magyar közönség által kevésbé ismert országban) 8-8 éven át láttam, tapasztaltam, de ezt a könyv kerete és célja nem engedi meg."

*Lehet azonban, hogy ha ezen igénytelen naplótöredék közönség által kedvesen fogadtatik, ennek folytatásául még azokat is közleni fogom."*⁴⁸

V. Az emigráció⁴⁹

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása utáni korszak jellegzetes, és már többek által feldolgozott időszaka a Kossuth-emigráció. A magyar történelemben a Rákóczi-féle felkelés menekültjeinek helyzete a helyszínt és a politikai háttérrel tekintve is több szempontból hasonlóságokat mutat. Mindkét esetben a Török Birodalom fogadta be a hazájukból távozni kényszerülőket, bár Törökország Rákóczinak a végpontot, Kossuthnak a kiindulópontot jelentette. Mindketten számítottak a harc folytatására, és mindkettőjüknek csalódnuk kellett. Az otthonról való távozás kényszerítő okában is hasonlóságok fedezhetők fel, azaz mindkét

esetben másképpen képzeltek el az új államberendezkedést, mint a győztesek, hiszen nagyobb függetlenséget, önállóságot szerettek volna az adott korszak keretei és lehetőségei között. A leveretés után kompromisszumos megoldás született, bár a szatmári békét követően, illetve Haynau, majd Bach időszaka között már jóval kevesebb hasonlóságot vélhetünk felfedezni.

Az emigrációval foglalkozó írásokban állandóan visszatérő kérdés, hogy kinek adhatunk igazat? Annak aki itthon marad, és vállalja a mindennapokat, vagy aki elmegy és a visszatérés reményével, vagy már anélkül máshol éli át a számára egyetlen, és megismételhetetlen életét.

*"Ezernyolcszázharmincegyben, Varsó eleste után igen sok lengyel menekedett, vagy vándorolt ki hazájából, s ámbár a kormányok sem az osztrák tartományokban, sem Németországban meg nem tűrték őket, a népek rokonszenve oly nagy volt irántok, hogy például Magyarországon sok ily lengyel menekült maradhatott idegen név alatt ... Franciaországban tárt karokkal fogadták őket, Belgiumban alkalmat adtak nekik belépésre az újonnan felállított rendes hadseregbe, s úgy a francia kamarák, mint az angol parlament évi segélyt voksoltak meg számokra. Ez lebegett sok magyarnak szeme előtt a világosi nap után; s ily reményekben vándoroltak ki sokan, kik bátran és büntetlenül maradhattak volna az országban."*⁵⁰

Most röviden tekintsük át, részben László Károly Naplója alapján a Kossuth-emigráció különböző állomásait.

1. A Kossuth-emigráció Törökországban

A temesvári csatavesztés, majd a világosi fegyverletétel után tömegesen hagyták el Magyarországot azok, akiket a megtorlás erre

kényszerített. Legtöbben Kossuth köré csoportosultak, akitől még továbbra is várták az események megváltoztatását. Azonban az emigráció már kezdettől fogva megosztott volt, hiszen a szabadságharcban részt vevő vezetők is eltérő véleményt alkottak arról, hogy kell-e folytatni a harcot, azaz az emigrációbeli lét lehetőségeihez képest pénzt gyűjteni a későbbiekhez, ahogy ezt Kossuth is vélte, vagy pedig ahogy Perczel Miklós gondolta, megegyezésre kell törekedni az osztrákokkal, és el kell fogadni az általuk felkínált lehetőségeket, gondolunk itt a Hauslab tábornok által szervezett vidini hazatérésre.

Kossuth a hazatérésre nem gondolhatott, hiszen vele és a fontosabb vezetőkkel kapcsolatban a "minél messzebb Magyarországtól" álláspont érvényesült. Ennek következtében kellett neki és közvetlen környezetének egyre mélyebbre és távolabbra hatolni a Török Birodalomban, így lett Vidin, Sumla után utolsó tartózkodási helyük a kisázsiai Kütahya. Itt már az eredetileg közel 4000 fős menekültseregnek csak a töredéke töltött szabadulásra várva nehéz hónapokat.

A magyarok megosztásához nemcsak a Hauslab által szervezett, és a törökök által támogatott hazaszállítási akció vezetett, hanem idetartozik az is, hogy páran, - köztük Bem is - áttértek a mohamedán hitre, mivel így a törökök szavatolták sérthetlenségüket. A későbbiekben is jellemző, vezetők közti vetélkedések már itt megkezdődnek, melyek közül talán a legélesebb Kossuth és Perczel Miklós között volt.

"Három-négy nap múlva mindnyájunkat, kik kormányzó urat ide követtük, magához hívatott, s többek közt világosan kimondá, hogy ő, mint főnökünk feltétlen függést kíván, hogy ő megkívánja, hogy párthoz tartozzunk, s az oly egyént, ki az ő nyilvános ellenségeivel

társalog, mint levegőben kapkodót, maga körül meg nem szenvedendi, mi is kimondánk, mi szívünket nyomá, s tereh- könnyűlten szétozlottunk."⁵¹

Ezen beszéd kiváltó oka az volt, hogy Kossuth tudomására jutott, hogy pár ember Perczeltől anyagi támogatást kap. Kettőjük ellentéte már a menekültek hazaszállításával kapcsolatban is megmutatkozott, mivel Perczel támogatta a hazatérni szándékozókat, Kossuth pedig ellenezte.

Kossuthnak 1849. december 17-kén Bárdy Rudolf azt a hírt hozta, hogy az osztrákok orrgyilkosokat küldenek ellene, amelynek volt is valóságalapja, ennek következtében szervezték meg Kossuth védelmét: *"Dec. 19-től fogva a kormányzó úrnál éjjel-nappal egy lengyel és egy magyar tiszt volt örököndők, hogy semmi idegen hozzá bé ne mehessen."*⁵²

1850. október 1-jén Kossuth a köré szerveződő inspectiós(napos) tiszteket rendeletével Asbóth Sándor felügyelete alá utalta. A testület két tagja, mint szabad polgár tiltakozott Kossuth eljárása ellen, ezután: *"... kormányzó úr magához hívatott minket, megilletődve adta értésünkre, hogy iratunkban éppen azt látja, mi oka volt honunk bukásának, u.i. felsőbbség nem ismerés, egymás elleni torskodás. Tudatá velünk, hogy a török kormány irányában állásunk kívánja, hogy tiszti személyzete rendezve s szabályozva legyen, s hogy különben is vénasszonyként kiadott rendeletét teljesítlen vissza nem veheti... Egyébaránt fogadja, hogy a szabályok sem tiszti becsületünket, sem hazafiúi indulatunkat sérteni nem fogják mert istenére állítja, hogy becsületünk magunk előtt nem drágább, mint ő előtte. Csak legyünk csendesen, most a napokban sorsunk elhatározatlik, s meglehet úgy is el kell egymástól válnunk, váljunk el*

*becsületesen, ne csináljunk nagy zajt, hogy mások örömmel mondhassák: ni magok közt meghasonlottak."*⁵³

Az emigráció kutahiai időszakából megemlítendő még Kossuth alkotmánytervezete, amelyet a későbbi Duna-konföderáció előzményének tekinthetünk. Ebben a nemzetiségekre vonatkozóan is találhatunk fontos gondolatokat, bár megjegyzendő, hogy az 1849. évi júliusi nemzetiségi törvény is már megkésett volt, és nem elég haladó szellemű - itt azt se felejtjük el, hogy Svájc kivételével sehol nem foglalkoztak nemzetiségi ügyekkel még Nyugat-Európában sem -, a nemzetiségek területi autonómiáját sem ekkor, sem a későbbiekben nem biztosította. A Kossuth névvel jelzett Dunai Szövetség sajtóban megjelent publikálása előtt, 1859-ben tárgyalások folytak Alexander Cuza moldvai és Havasalföldi fejedelemmel és Milos Obrenoviccsal, de fő céljukon, a függetlenség elérésén kívül nem jutottak megegyező álláspontra, épp a fent említett okok miatt.

2. Az európai emigrációk

Ha az időrendiséget vesszük alapul, itt kell említést tennünk az Európában létező többi magyar emigrációs központról is, ezek közül elsőként Angliáról, ahova Kossuth is eljutott 1851. október 23-án a Madrid gőzössel. Ezt a megérkezést komoly diplomáciai küzdelmek előzték meg, hiszen az osztrákok és oroszok kezdetben ahhoz ragaszkodtak, hogy adják ki még Törökországból Kossuthot és a vele lévő fontosabb vezetőket, hogy az aradi vértanúk sorsára jutassák őket. Később a minél hosszabb ideig tartó internáláshoz ragaszkodtak, - kezdetben ez öt év volt -, majd az amerikai, angol és francia fellépésnek köszönhetően beleegyeztek Amerikába való távozásukba. Nyilvánvaló, hogy ebben igen meghatározó volt a távolságból eredő

biztonságérzet. Bár Kossuth nem volt hajlandó aláírni az arról szóló nyilatkozatot, hogy társaival együtt kivándorol az Egyesült Államokba, hiszen ez későbbi sorsát és politikai terveit is kedvezőtlenül befolyásolta volna. Azzal, hogy az amerikai Mississippi hajót elhagyta néhány társával⁵⁴, számottevő bonyodalmakat okozott támogatóinak. De útját nem használhatta fel a magyar ügy támogatóinak növelésére, hiszen a franciák is megakadályozták, hogy Marseilles-ből Franciaországon keresztül utazzon Angliába, mivel féltek a saját rendszerüket is megingató tömegmozgalmaktól, amelyek eszméit Kossuth is képviselte, hiszen 1848 még nem volt elég messze. Marseilles-i kiáltványában kifejezésre juttatta, hogy : *" A nemzet engem választott kormányzónak; - én hát rendelkezni, parancsolni fogok kötőformák bilincse nélkül. Fegyelmet, engedelmességet kívánok, elégedetlenséget tűrni nem fogok. Aki velünk nincs, az ellenünk van; én semlegességet, részvétlenséget tűrni nem fogok."*⁵⁵ Ez a kiáltvány nem csak az emigráció sok tagját fordította szembe Kossuthtal, de nemzetközi visszhangja sem volt kedvező.

Anglia az 1848-as tömegmozgalmak leverése után, - de az 1848-at megelőző időkben is - a francia, lengyel, német, olasz, orosz politikai menekültek kedvelt letelepedési helye volt. Ennek oka a polgári szabadságjogokban keresendő, amelyek a menekültekre is kiterjedtek. London talán azon okból is vonzó lehetett, hogy világvárosként az emigránsok számára több munkalehetőséget kínált, s politikai megnyilvánulásai sem maradhattak visszhang nélkül.

Az angolok ismeretei Magyarországról meglehetősen hiányosak voltak, a 19. század közepétől azonban - a nálunk járt utazók jóvoltából - már eljutott néhány információ Magyarországról.⁵⁶ A tájékozatlanságuk egyik oka lehet, hogy Magyarországot sokan a Habsburg Birodalom egyik tartományának vélték. Kossuthtal

kapcsolatban is igen érdekes nézetek fogalmazódtak meg: az egyik tábor mint a liberalizmus bajnokát üdvözlötte, mások viszont a feudális nemesség képviselőjének tartották, aki nem fizet adót és rosszul bánik a parasztokkal.

Kossuth angliai és amerikai útját is meghatározta a nemzetközi, nagyhatalmi, dinasztikus politika és a gazdasági érdekek. Anglia számára a Habsburg Birodalom fennmaradása a politikai egyensúly fenntartása szempontjából döntő fontosságú volt, és a politikai események Magyarország szempontjából kedvezőtlenül alakultak. Az 1851. december 2-án lezajló franciaországi monarchikus hatalomátvétel végképp elképzelhetetlenné tette Európa haladó szellemű átalakulását.

Az angliai magyar emigránsok vezető alakja Pulszky Ferenc volt, aki már a bukás előtt Angliában tartózkodott külügyi államtitkárként, azzal a szándékkal érkezett ide, hogy a magyarországi viszonyokról tájékoztassa az angol közvéleményt, és így befolyásolhassa az angol külpolitikát. Tervei a bukás miatt nem valósulhattak meg, de igen fontos feladata lett a menekülők segítése, amely jelentett anyagi segítséget, de szakmára, nyelvre tanítást is, a továbbutazás előkészítését és anyagi feltételeinek megteremtését.

Pulszkyn kívül az emigráció nevesebb tagjai voltak: Klapka György, Türr István, gróf Andrássy Gyula. Terveik között szerepelt egy katonai iskola felállítása Londonban, ahol a jövő hadvezéreit képezhetnék ki. A célok tekintetében kezdettől fogva különböző vélemények alakultak ki, kissé leegyszerűsítve két vélemény állt egymással szemben, a katonák és polgári tevékenységet űzők véleménye. Míg az előbbiek a minél előbb elkövetkezendő felszabadító háborúra való készülést tartották fontosnak, addig az utóbbiak a békés tervek mellett szálltak síkra, azaz a közvélemény

jóindulatának megnyerését tűzték ki célul, amelyre a megfelelő időpontban majd számíthatnak.

Kossuth kedvező fogadtatását nem segítette elő marseilles-i kiáltványa, amely miatt a Mazzini-féle radikális politikusok közé sorolták, ezek a nézetek a hivatalos angol politikától igen távol álltak. Pulszky már korábban elhatárolta magát Mazzinitől, akinek fő célja az európai reakció letörése, s világköztársaság létrehozása volt. Kossuth első beszédei Angliában igen mérsékelt hangúak voltak, de programja a más államok beavatkozásának meggátolására nem talált igazán támogatókra. A közvélemény rokonszenve mellett az angol parlament tagjai megoszlottak a tekintetben, hogy támogassák-e Kossuthot, avagy sem. A parlamenti viták pedig, amelyek Kossuthtal is kapcsolatosak voltak, az angol pártok: liberálisok és a radikálisok egymás közti csatározásait is jelentették.

Kossuth amerikai útja után Angliában élt, többször is kényes helyzetbe került politikai ügyek miatt, gondolunk itt az 1853-as milánói felkeléssel kapcsolatos kiáltványára és később az 1861-es bankópörre, ami miatt végül is 1861 júniusában kiábrándulva Angliából, Olaszországban telepedett le családjával.

Az angol emigráció mellett kiemelkedő jelentőségű még a franciaországi, amelynek vezetője, Teleki László, aki Pulszkyhoz hasonlóan került Párizsba. Mellette még Szemere Bertalan, Andrássy Gyula, Nemeskéri Kiss Miklós, egy ideig Klapka is itt tartózkodott. Sokan elhagyták Párizst, amikor Kossuth Londonban telepedett le, így itt mintegy a kossuthi politikával egyet nem értők gyülekeztek. Az emigráción belüli egyik erőteljes ellentét Teleki és Kossuth között feszült, amelynek egyik oka az volt, hogy Teleki Kossuthot diktátornak tartotta. A franciaországi magyar emigránsegylet az emigráció egyszemélyi vezetése helyett a testületi vezetést fogadta el,

ki is dolgozták erre vonatkozó elképzeléseiket "Kossuth Lajosali politikai összeköttetésünknek alapfeltételei" címen. A testületi vezetés rövid életű megvalósulását láthatjuk majd jóval később a Magyar Nemzeti Igazgatóságban, amely ezen okok miatt sem lehetett hosszú életű.

A franciaországi emigránsok helyzete az Angliában élőkéhez viszonyítva az anyagi biztonságot tekintve jobb volt, viszont a rendőrség a szólás- és sajtószabadságukban többször gátolta őket.

Franciaországnak a magyar emigráció szempontjából sokáig meghatározó szerepe volt: Gondolunk itt a III. Napóleonnal való szövetségre és az általa táplált reményekre, a francia támogatásra egy esetleges újabb forradalomban, amely a kedvező nemzetközi helyzetet kívárva Kossuth legfőbb célja volt. Franciaország számára a magyarok azonban, csak annyiban voltak fontosak, mint az osztrákokat fenyegető újabb forradalom esetleges kirobbantói. Természetesen saját érdekükben cselekedtek, amikor 1859 júliusában megkötötték a villafrancai békét az osztrákokkal, és ezzel egy lehetőséget elvettek a magyaroktól. Bár itt megjegyzendő, hogy III. Napóleon ígéreteit Kossuth nyilvánvalóan saját terveibe illően értelmezte.

A villafrancai béke megkötése után kerültek előtérbe Itália radikális politikusai: Cavour, Mazzini és végső esetben Garibaldi. Itália helyzete abból a szempontból hasonlított Magyarországhoz, hogy itt is az egyik legfontosabb cél az idegen, részben osztrák uralom alóli felszabadulás volt. A 48-as forradalom bukása után itt is erőteljes törekvések figyelhetők meg az egység létrehozására. Viszont ezek a célkitűzések természetesen különböztek egymástól a cél megvalósítását tekintve. Az, hogy az olasz egység azon az úton valósult meg, ahogy létrejött, abban természetesen meghatározóak

voltak a nemzetközi politikai viszonyok és lehetőségek, ahogy ezt már Magyarország esetében is többször jeleztük. Számukra is lehetőséget jelentett céljaik elérésére a nemzetközi politikai viszállyok: először a krími háború, majd a franciák bevonásával saját függetlenségük kivívása.

A Mazzini által képviselt radikális politikai elképzelések nem nyerték meg Kossuth rokonszenvét, bár leveleztek, sőt személyesen találkoztak is Londonban. Mazzinit és Kossuthot a Mazzini által felhasznált Kossuth proklamáció távolította el végképp egymástól, amely miatt Kossuthnak jelentős nehézségei támadtak. Később Mazzini Klapkával és Türr-rel is kapcsolatban állt.

A krími háború előzményeiként még az amerikai magyar emigránsok is harcba akartak szállni, ahogy ezt naplóírónk is feljegyezte: *"Még múlt év december 29kén kaptam Londonból Ihász Dániel alezredesnek, aki ott Kossuthhal van, december 6dikán írott levelét: "Múlt hó 19ről szóló becses levelét még vettem, de úgy hiszem, hogy egy második levél helyett becsesebb személyét szoríthatom baráti kebelemhez. Kormányzó Úr felhívását hiszem, hogy eddig barátom kapta Kalapsza által s intézkedjen amint legjobbnak látja, mint lelkes hazafi. Iparkodjanak magokkal számot vetni, s azután ki-ki amint jobbnak látja, követni. Én megyek az Öreggel azon reményben, hogy önöket az útban felkarolhatjuk..." Ezen felderítő, de rejtélyes levél kapásakor tüstént írtam Török Lajosnak New Yorkba, aki szinte levelezésben van Ihással s bizalmas viszonyban Kossuth nővéreivel New Yorkban, kérve, hogy adjon valami felvilágosítást e tárgyban, ha tud, mert én még eddig semmi felhívását Kossuthnak nem láttam."* ⁵⁷

Az emigrációra olyannyira jellemző "politikai csodavárásra" legyen példa ez az idézet: *"A reményteljes 1852. év visszadőlt az örök*

*semmiség végetlen tengerébe, nem hagyva vigaszt, nem könnyebítést a zsarnokság vasigája alatt nyögő s megszabadulásáért sóhajtó kedves hazámnak. Ami reménnyel léptünk 1852-be, éppen olyannal nézünk a beköszöntött 1853-ba. Az Óvilág hasonló jelenleg egy tűzokádó hegyhez, melyben a lappangó gyúlananyagok tömege közel kitöréssel rémíti a felette uralkodó dynastiákat, kitörését senki nem tudja megmondani előre. A közellétét sötét füstölgése jelenti. S mi, a világban szétszórt hontalan száműzöttek, otthon sóhajtó rokoninkkal, a teher alatt roskadozó honfitársainkkal készek minden pillanatban az első jeladásra fegyvert ragadni az elbizakodott zsarnok legyilkolására és kedves hazánk felszabadítására, kérjük a népek atyját, a világ urát, hogy megelégtelve a büntetést, melyet akár őseink, akár a mi hibánk, bűnünk miatt nemzetünkre bocsátott, hozza el minél előbb a bosszúállás, a felszabadulás perczét, tegye kiszenvedett honunkat boldoggá vég nélkül s virágzóvá."*⁵⁸

1848-ban Itáliában több helyen alakultak magyar csapatok, azonban a szabadságtörekvések bukása után el kellett hagyniuk az országot. 1859-ben pezsdült meg újból az élet, ugyanis a háborús hírek hallatára Piemontban gyülekeztek a magyarok, s ekkor szerveződött Klapka vezetésével a magyar légiót is. Sokan érkeztek ekkor ide egész Európából a magyar szabadság kivívására, talán 4000-en is lehettek, de harc nélkül kellett a légiónak feloszlani, illetve Garibaldi, Kossuth és Cavour politikai lépéseiben bízva várni egy esetleges felkelésre. A magyar légio vezetésével kapcsolatban is kiütköztek az emigráción belüli ellentétek, s egyértelművé vált Türr István befolyásának növekedése Kossuth ellenében. Kossuth 1861-től Turinban élt, változatlanul bízott a lehetőségekben, egyre csak építgetve újabb terveit. A magyar légio vágyai akkor semmisültek meg, amikor Garibaldit 1862-ben Aspromontenál a királyi csapatok megállították,

azaz nem tették számára lehetővé Róma felszabadítását, mivel III. Napóleon hatalmi törekvései is így kívánták. Ezzel egyértelművé vált, hogy a mérsékelt konzervatív elveket valló polgári-monarchista erők kerültek hatalomra. A magyar emigráció Itáliával kapcsolatos elképzeléseit kedvezőtlenül befolyásolta Cavour halála, akinek utódja, Ricasoli nem támogatta még annyira sem a magyarokat mint elődje. A magyar légiót egyik állomásról a másikra helyezték, Kossuthnak pedig semmilyen befolyással nem bírt a légió ügyeire, bár ő maga is elhatárolta magát azoktól. 1866-ra az olasz -osztrák-porosz háború idejére már sem politikai, sem katonai súlya nincs az itáliai magyar légiónak.

Ezen jelentősebb emigrációs központok mellett még megemlítjük Svájcot, ahol Szalay László, Horváth Mihály, Klapka György is tevékenykedett. Talán a leginkább említésreméltó, hogy 1863-ban Genfben egy forradalmi bizottság alakult gróf Csáky István és Kómáromy György vezetésével, amihez többen csatlakoztak, hiszen az emigráció irányítását és az olasz kormány támogatásának megnyerését tűzték ki célul. Kossuth ekkor már teljesen elszigetelődött, bár megpróbálkozott ő egy erőteljesebb olasz kapcsolat kiépítésével is.

3. *Amerikai-magyar kapcsolatok*

Hogy mikor jártak magyarok először Amerikában ezzel kapcsolatban igen érdekes és különböző adatokat találhatunk, talán már a 16. században is jártak ott hazánkfiak, de a 17. században már biztos, hogy jártak magyar hittérítők Amerikában. A 18. században már földrajzi tárgyú művekben is kezdik említeni az Újvilágot.⁵⁹

Lényeges változást a magyar utazások, és az ezzel együttjáró útleírások számának megnövekedése hozott. Ennek kezdete Széchenyi

és Wesselényi angliai utazásától számítható. Az útleírás a magyar társadalomtörténeti és politikai irodalom sajátos műfajává vált a reformkorban, célja az időszerű politikai, társadalmi változások ösztönzése lehetett.

Az Amerikával kapcsolatos áttörést Bölöni Farkas Sándor 1834-ben megjelent "Utazás Észak-Amerikában" című könyve jelentette, amely iskolát teremtett. A könyv két szempontból is úttörőnek számít, egyrészt mert követőkre talált a későbbiekben, másrészt pedig megteremtette hazánkban az útinapló műfaját. Mondanivalójában is új volt, kortársai a "szabadság bibliájának, remények ébresztőjének" tekintették.

A következő, meghatározó munka Észak-Amerikáról Haraszthy Ágoston "Utazás Északamerikában" című kétkötetes műve, amelyben 1840-42-ig tartó utazásairól ír, 1844-ben jelent meg, és a magyar fiatalság egyik legkedveltebb olvasmányává vált. Könyvét ezekkel a sorokkal vezeti be: *"Az Északamerikai szabad statusok valódi nagyságát leírni sikertelen próba... Általában az európai meg nem szűnik csodálkozni, Amerika bűbajos országgént tűnik fel előtte,... Az amerikai nemzetnek semmi sem látszik kivihetetlennek s mindent elkövet terve eszközlésére. Azon végtelen energia, önelhatározás, mely az amerikait a világ minden nemzete felett bélyegzi, majdnem magyarázhatatlan. Az amerikai kétszer tovább él, mint más ember, és százszor többet tesz, mint más, azaz, az amerikai korán kel, s mihelyt fen van, mindjárt dolgához fog, legyen az bármi, legnagyobb sietségben reggeliz, s hogy azalatt hasztalan nem mulassza idejét, evés közben hírlapot olvas, s ezt néhány perc alatt végezvén, ismét foglalatosságához lát."*⁶⁰

Haraszthy főleg üzleti kapcsolatainak kiépítéséért kereste fel Amerikát, és az az életmód amit talált annyira megfelelt számára, hogy

le is telepedett. Nevéhez fűződik a szőlőkultúra meghonosítása Kaliforniában. De kérdés, hogy aki nem önszántából, kereskedelmi kapcsolatok, vagy egyszerűen csak világlátás céljából érkezett az Amerikai Egyesült Államokba, az is ilyen véleménnyel van-e az ott találtakról, vagy talán mást is észrevesz? Itt érkeztünk el az amerikai emigráció, illetve Kossuth amerikai útjának bemutatásához.

3.1. *Kossuth Amerikában*⁶¹

Mint már az előzőekben utaltunk rá, Kossuth Amerikába érkezésének komoly diplomáciai előzményei voltak. Felvetődik a kérdés, hogyan és miért vált lehetővé, hogy a leverett magyar szabadságharc résztvevői közül többen Amerikában találtak menedéket?

A magyarok által tehát már nem teljesen ismeretlen Amerikai Egyesült Államoknak Washington óta meghatározó külpolitikai alapelve a be nem avatkozási politika volt, amelynek jelentőségét az adta, hogy ezen elv deklarálásával és betartásával más országoknak sem lehetett joguk Amerika ügyeibe beavatkozni. Ezt fejezte ki az ún. Monroe-elv: Amerika az amerikaiaké. Ez a vezérelv érvényesült többek között az Amerikai Egyesült Államok és a magyar forradalom leverésének viszonylatában is.

Ezzel némiképpen ellentétesen hatott egy másik hagyományosan népszerű nézet, tudniillik, hogy az Államok polgárai boldogulásukat az alkotmányban rejlő szabadságelveknek köszönhetik. Emiatt az amerikaiak rokonszenveztek minden olyan szabadságmozgalommal, amelyben saját alkotmányos életüknek és szerencsés fejlődésüknek az igazolását látták. Ezen túl elismerték minden nemzet jogát sorsának irányítására, még akkor is, ha az

újonnan létrehozott államforma nem haladó jellegű, azaz nem köztársasági volt.

Az európai események között a magyar forradalom ügye nagy visszhangot váltott ki, részben az előbb felsorolt okok miatt (korábban már a görög szabadságharccal is szimpatizáltak), de talán azért is mert a magyar nép harca hasonlóságot mutatott az általuk megvívott függetlenségi háborúval, amely szintén a polgári fejlődés elől háritotta el az akadályokat. A magyar forradalom esetleges győzelmét úgy tekintették, mint a liberalizmus európai győzelmének kezdetét. A magyar szabadságharc nyomán követésével Ambrose Dudley Mannt bízták meg, a párizsi amerikai attasét, aki Bécsből küldte információit kormányának. Az osztrákokkal való jó kapcsolatot beárnyékolta Ausztria washingtoni ügyvivőjének, Johann Georg Hülsemannak a személye, aki a későbbiekben többször megnehezítette az együttműködést, Daniel Webster külügyi államtitkár, az amerikai diplomácia irányítója pedig több ízben visszautasította. Hülsemann magyar ügyel kapcsolatos vádjait.

Kossuth az Egyesült Államokkal először 1848 november végén került kapcsolatba. Egyik bizalmi embere révén William H. Stileshez, az Egyesült Államok bécsi megbízottjához fordult, akitől közbenjárást kért a háború megakadályozása érdekében. Stiles kezét megkötötte az amerikai semlegesség, mégis megpróbálkozott Schwarzenbergnél és Windischgraetznél is, ám siker nélkül. Igaz Kossuth küldött segélykérő levelet Zachary Taylor elnöknek is, aki rokonszenvezett a magyarokkal; s ennek eredményeként gróf Wass Sámuel Magyarország követeként az Egyesült Államokba indult a diplomáciai kapcsolatok elmélyítéséért.

1850. december 3-án az amerikai kongresszus nyilatkozata értelmében meghívták Kossuthot és a magyar menekülteket az

Egyesült Államokba. Webster külügyi államtitkár 1850. decemberében elhangzott beszédéből azonban kiderült, hogy az amerikaiak csak új hazát ígérnek a menekülteknek, de külpolitikájukon nem szándékoznak változtatni. *"Mi tisztelettel viseltetünk majd iránta, azonban semmi olyan bátorítást sem adunk neki, mely szerint országunk meglévő politikáján akár egy jótányit is változtatnánk."*⁶²

Az új elnök Millard Fillmore hideg kimértséggel fogadta Kossuthot, aki határozott célokkal érkezett az Egyesült Államokba: el akarta érni, hogy Amerika beavatkozzon Magyarország ügyeibe az osztrákokkal és az oroszokkal szemben, ugyanakkor pénzt akart gyűjteni a későbbi szabadságküzdelmekhez. Amikor Kossuth a beavatkozást emlegette, az elnök a következő választ adta: *"Egyetlen személynek sincs meg a joga, hogy nemzetünk békéjét veszélyeztesse, sem arra, hogy ködös elképzelésektől űzve más országok kormányainak megváltoztatása vagy megformálása céljából alaptörvényeinket semmibe vegye... Irányelvünk már igen régóta az, hogy barátságos viszony mindenkivel, de begabalyító szövetség senkivel. Mi... nem erőszakkal, hanem példával akarunk tanítani."*⁶³

A szenátusban már előzőleg két álláspont alakult ki a magyar ügygel kapcsolatban: a magyar törekvések nyílt támogatása, amit Kossuth is el szeretett volna érni, de ami szemben állt az általuk meghirdetett be nem avatkozási politikával; a másik pedig a magyar kérdéstől való elhatárolódás.

Kossuth az amerikai belpolitikát tekintve kényes időpontban érkezett Amerikába, hiszen 1852 az elnökválasztás éve volt, amikor az Egyesült Államokban legfeljebb óvatos ígéretekre lehet számítani. Kossuth politikai jellegű felhasználására kísérletek történtek az egymással szembenálló pártok részéről, így például a nem kevés számú amerikai németiség megnyerése érdekében. Az amerikai politikai

életnek ekkor már egyik fontos problémája volt a rabszolgaság kérdése, amellyel kapcsolatban Kossuth semleges álláspontra helyezkedett. Ezzel kapcsolatban kritikát is kapott: "(Kossuth) egyetlen, mindent kizáró gondolata csupán Magyarország függetlensége, ... (mely) önző célt minden magasabbrendű emberi érdek fölé helyez, s ezáltal az amerikai rabszolgaság ügyét is az európai politikai elnyomás függvényévé teszi."... a saját érdekeit szolgálja, és a rabszolgatartók s rabszolgatenyésztők kegyének megszerzése érdekében csak lapít, cseleskedik, tisztességtelenkedik, és még az amerikai nemzeti jellem bűnfoltjait sem hajlandó észrevenni: azt az ellentmondást, amely a szabadság nagyhangú imádata, valamint embereknek a rabszolga piacokra és vágóhidakra történő tenyésztete között fenn áll."⁶⁴

Kossuthnak igen megfontoltan kellett viselkednie ahhoz, hogy célját elérje, és hogy ne bonyolódjon belpolitikai ügyekbe. Kossuth bármilyen óvatos is volt nem kerülhette el azt, hogy "hírbe hozták" az abolicionalistákkal. Ez komoly következményekkel járt: a déli államokban sokkal kisebb sikere volt, mint az északiakban.

Kossuthnak, bár óriási sikert aratott beszédeivel, (amelyek már angolnyelvűségükkel elbűvölték az amerikaiakat, de szónoki képességei, megnyerő külseje is hozzájárultak ehhez a sikerhez), amerikai útját a későbbi forradalom céljaira történő pénzgyűjtésre tudta csak felhasználni.

A siker illusztrálására álljon itt ismét egy idézet: "Délután két óra felé megindult a menet a "Broadway" nevű főutczán fel. Hogy azon mintegy 300000 nép, mely Kossuthot akarta látni, miképen volt az utczákon s téreken elhelyezkedve, s azt szívből eredt kitörést, mellyel Kossuthot fogadták, csak látni, de leírni nem lehet...Néhol pedig lehetett látni a házak falára feszített vászonra festett, az

osztrákokat s a muszkát gúnyoló s Kossuthot dicsőítő ábrázolatokat. Szembetűnő volt, hogy mind a rajzban, mind zászlókkal az angol, Egyesült Államok, magyar és török egyesülése több helyen volt ábrázolva..."⁶⁵

Kossuth az általa összegyűjtött 84 096 dollárból 36 000 dollárt tudott csak fegyvervásárlásra fordítani, a fennmaradó összeget a magyar menekültek támogatására, utazásra, diplomáciai és titkosszolgálati kiadásokra használta fel. Ezzel kapcsolatban olyan vádak érték, hogy saját céljaira használta fel a pénzt. A másik támadás - ez már nem magyar, hanem amerikai részről - a Kossuth-bankók miatt érte, miszerint kár elhitéteni az emberekkel azt, hogy valaha viszont fogják látni pénzüket.

Kossuth megérkezése után nyolc hónappal, A. Smith néven 1852. július 14-én elhagyta Amerikát, Angliába ment, hogy ott folytassa az elkövetkezendő harc előkészületeit. Bár csalódottan, igazi anyagi és politikai siker elérése nélkül távozott, de Magyarország nemzetközi létének elismertetéséért sokat tett.

3.2. Akik maradtak

Mi történt azokkal, akik az Államokban maradtak?

Talán először Ujházy László, Kossuth amerikai megbízottjának, magyar kolónia alapítási kísérletét említenénk, amelyet Iowa államban Új-Budának, Texasban Sírmezőnek nevezett, ahol a magyaroknak szeretett volna új hazát teremteni. Kossuthnak is volt ehhez hasonló terve, de Amerikába érkezésekor ez már nem foglalkoztatta. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy el sem ment megnézni Új-Budát. Ujházy részesült abban a megtiszteltetésben, hogy Zachary Taylor elnök fogadta, ezt Kossuthnak Taylor utóda, Fillmore elnök nem tette lehetővé, Ujházy beszédet tarthatott 1850. január 15-én a Fehér Házban.

Egyéb magyar hírességekkel is találkozhatunk, akik sikeresek voltak az Újvilágban, közülük ketten megkapták az Egyesült Államok legmagasabb kitüntetését, a kongresszusi becsületrendet Stahel-Számwald Gyula tábornok és Karpeles Lipót őrmester, akik a polgárháború idején tüntették ki magukat bátorságukkal. A polgárháború kapcsán érdemes itt kissé elidőznünk.

A polgárháború idején kb. 3-4000 magyar tartózkodott az Egyesült Államokban. Legtöbbjük számára a megélhetés jelentette a legfőbb gondot, ez több szempontból is nehézséget jelentett számukra. Egyrészt az amerikai életstílus, (amit Haraszthy Ágoston is megfogalmazott), igen különbözött az otthon megszokottól, mivel az amerikai társadalom a 19. században a protestáns munkaetikától fűtött önmegvalósító emberek(self-made-man) társadalma volt, mely társadalom az egyénnek a gyakorlati életben elért eredményeit értékelte. Ezzel szemben a magyar emigránsok nagy része nemesi származású volt, vagy ha az nem is, de honorácior, tehát a fizikai munka, amelyre létfenntartásuk érdekében rákényszerültek, igen távol állt tőlük. Igen érdekes ellentét fedezhető fel a magyar nemességnek a haladó szellemű társadalmi átalakulásban való szerepvállalása és a nemesi öntudat között, bár ez a jelenség egyik érdekessége a magyar forradalomnak. A farmer életmód is ebből következően sokak számára elképzelhetetlen volt, itt csak utalunk az előbb említett Új-Buda sorsára. Számosan voltak olyanok, akik helyüket nem találva, ide-oda vándorolva keresték helyüket, és a magyarországi helyzet változásával, amely a kiegyezés felé egyre inkább elviselhetővé vált, hazatértek.

Többek számára tehát a létfenntartás egyetlen módja a katonáskodás volt, ezt mutatja a polgárháborúban részt vevő magyarok viszonylagosan nagy száma. Körülbelül 800 főre tehető a számuk, ami a 4000 főhöz viszonyítva igen számottevő. Közülük

sokan viszonylag magas rangot értek el, de itt megjegyzendő, hogy az amerikai hadseregben könnyen osztogatták a rangokat, címeket. A polgárháború előtt többen próbálkoztak politikai kalandorsággal is, gondolhatunk itt a Prágay János - féle kubai expedícióra.

Klapka György is feltűnik a polgárháborús eseményekkor mint fővezér jelölt, de pénzsóvárságával lehetetlenné tette magát, hiszen annyi fizetést kért, amennyi az államfőé volt.

Az amerikai társadalom másik jellegzetessége, hogy különleges szerepet tulajdonítottak az arisztokratáknak, mivel az ő társadalmukból hiányoztak az örökletes rangok és címek, de hősökre nekik is szükségük volt, legyenek azok akár más társadalom hősei. Részben ezzel magyarázható a Kossuth jelenség, amelyben az új hősök keresése nyilvánult meg, hiszen egy másik társadalom elismert emberét ünnepelhették benne.

Az amerikaiak minden művelt európaiban nemesembert láttak, sőt ők maguk is gyakran adományoztak nemesi címet nekik, így Ujháznak és Pulszkynak is, azonban voltak olyanok, akik ezzel vissza is éltek. *"Láttam, hogy minden okoskodásom hiábavaló, nem tiltakoztam tehát többé a cím ellen, oly országban, ahol a köztársasági eszmék mellett minden embernek címe van. Amerikában több az excellencia, mint Európában, minden miniszter, minden államkormányzó megköveteli e címet, s miután ezek három, négy, hat év alatt változni szoktak, nincs hossza vége az excellenciáknak. ... Azután a tábornokoknak és ezredeseknek nincs hossza-vége, minden városban vannak milícia ezredek, melyek tisztjeiket maguk választják, eszerint az előkelőbb vendéglősök, kik a választás előtt ebédet szoktak adni az egész ezrednek, mindig ezredesekké választatnak meg, úgyhogy hamar hozzászoktam, ha valamely városba érkeztünk, a pincértől mindjárt megkérdezni, hol van az ezredes?"*⁶⁶

De az egyenlőség hazájában is vannak "egyenlőbbek", amelyet a magyar utazók -így Bölöni is - észre vettek, de amíg ő ezt nem tartja elítélendő jelenségnek, addig László Károly másképpen vélekedik:

*"...Talán sehol a földkerekségen büdösebb aristocratia nincs, mint a magasztalt democraticus Amerikai Egyesült Szabad Statusokban. A gazdagok, ...se bálba, se színházba, szóval sehova oly helyre nem mennek, ahol a kézműves, földműves, szóval szegényebb osztállyal keverednének. Ott a levegő nekik fojtós, de többet mondok. Azon személy, aki nyájukból való, de vagy kíváncsiságból, vagy méltóságáról való megfélelkezésből, vagy bármi okból nyilvános bálba ment, soha többé semmi aristocraticus partybe nem hívják, az addig élvezett paradicsomból bemocskolódott személyt örökre kizárják. Ilyen az amerikai democratia, a magasztalt egyenlőség."*⁶⁷

Végül néhány szót az amerikai magyar emigráció szervezeteiről: már 1849 szeptemberében megalakult New Yorkban a Központi Magyar Egyesület, amelynek célja a magyar ügy érdekében kifejtett propaganda volt, de hamarosan ellentétek jöttek létre a vezetők között. Bár ez nem csak rájuk volt jellemző, hiszen csak a New Yorkban lévő magyarok is legalább öt csoportra oszlottak, aszerint, hogy melyik városon keresztül érkeztek: így voltak sumlaiak, küthaiaiak, aleppóiak, hamburgiak, londoniak, de ezen kívül Kossuthoz való viszonyuk is megosztotta őket. Kossuth amerikai útja idején Szedlák Mátyás volt az emigráció vezetője, aki ellentétbe került Kossuth-tal, mivel Kossuth úgy vélte, hogy az emigráció ügyeit a magyarországi forradalom ügyei mögé kell helyezni. Sokan úgy gondolták, hogy Kossuthnak az általa összegyűjtött pénzt az emigránsok megsegítésére kellett volna fordítania. A távolság miatt az európai küzdelmek is kevésbé befolyásolták életüket, és közülük

többen megtalálták helyüket az amerikai társadalomban, igaz ők voltak kevesebben.

Sokan ahogy László Károly is a Kiegyezés kedvező politikai légkörében reménykedve hazatért, és ő, aki Amerikában egyfolytában a magyar viszonyok, társadalom, életvitel, kultúra masabbbrendűségét hangoztatta nem érezte révbe érkezésnek, megoldásnak hazaérkezését.⁶⁸ Kossuth is hasonló okokból tartotta távol magát Magyarországtól és vállalta a Kiegyezés után önkéntes száműzetését.

A magyar emigráció ezen vázlatos áttekintése után felvetődik a kérdés, hogy az egymás közti torzsalkodásnak már annyiszor felrótt bűnén kívül, milyen egyéb veszteségek érték Magyarországot a szabadságharc közvetlen halottain, majd a megtorlást követő kivégzések áldozatain kívül. Úgy véljük, hogy itt más jellegű veszteségekekről is számot kell adni, ami alatt értjük a Magyarországot vezetni hivatottak szétszóródását, a világ különböző országainak harcaiban való részvételt, más feladatok elvégzését, amelyekre itthon is képesek lettek volna, a hazájukban talán még inkább, mint idegenben. A hiányuk az itthoni, elinduló átalakulásban igen erősen éreztette hatását. Maradjunk csak az amerikai példánál. Nem lett volna-e szüksége Magyarországnak Fiala János térképészeti tudására, vagy Vállas Antal tudományos munkásságára, Pulitzer József sajtóbeli tevékenységére?⁶⁹ A kiegyezés után hazatérőknek, de az itthon maradók elillanó reményei és fiatalsága sem volt pótolható többé. Az emigránsok és az itt maradók közül is többen tragikusan fejezték be életüket, szerencsés esetben sikerük volt, vagy csak egyszerűen életben maradhattak, életben tudtak maradni.

Az emigráció történetének vizsgálata sok esetben arra is magyarázatot ad, hogy milyen okok is vezettek a szabadságharc

bukásához, de az 1849-1867-ig terjedő időszak világtörténelmi folyamatainak jobb megértéséhez is hozzásegít.

Egy egyéni, egyedi életút meghatározó szakaszának végigkísérése pedig talán elkerülhetővé teszi, hogy az általánosítások csapdájába essünk.

VI. László Károly és Amerika

Naplóírónk amerikai feljegyzéseihez nem készített ugyan bevezetőt, de Nendvitch Károly, aki 1855-ben járt Észak-Amerikában Amerikai utazásom⁷⁰ c. könyve elé a következő előszót írta, amely akár László Károly amerikai jegyzetei elé is íródhatott volna.

" Előszó: Valamely ország különböző okokból ébreszthet bennünk érdeket. A legközhűségesebb okok, melyek részvétünket igénybe veszik, a következők:

1. Valamely országnak különböző természeti jellege attól, melyet mi életünk nagyobb részén, vagy hogy úgy mondjam: gyermekségünkől fogva mindig szemünk előtt láttunk. Ilyen a föld felszínének különböző alkotása, a hegyek, a völgyek, folyamok, tavak, végre a tenyészet és állatország jelleme, mely leglényegesebb befolyást gyakorol valamely ország külső alakzatára.

2. Valamely nemzet jelleme, művelődési foka, társadalmi, vallási vagy politikai intézményei, a mennyiben ezek az emberiség összes szellemi és anyagi fejlődése, és haladására behatnak, vagy annak akadályozólag, feltartóztatólag állanak utába.

3. Valamely országnak természeti gazdagsága, több vagy kevésbé összehalmozott műkincsei. Az elsők, főleg a kereskedést űző nemzeteknek sokféle alkalmat nyújtanak idegen országok meglátogatására azokkal is sokoldalú összeköttetésbeli lépésre, s hazai vagy műterményük kicserélésére. ...

Az északamerikai egyesült államokban legérdekesebb, legnevezetesebb az ember és annak intézményei, melyek kedves tanulmányul szolgálhatnak a politikusoknak, államgazdásznak, pszichologusnak, különösen a gondolkozó emberbarátnak. Az északamerikai egyesült államok e tekintetben annyi változékonyságot nyújtanak, s közben közben annyi ellentétet mutatnak fel, miként mély tanulmányozás kívántatik, hogy ezen az amerikai jellem, szokás, viszonyok közti ellentétek, és sokféle ellenmondások alapokára juthassunk."

1. Az Amerika-kép kialakulása és változásai⁷¹

A 19. századi Amerika képe a 18. századtól kezdődően több elemmel bővült, kezdetben mint egzotikum szerepelt az akkori földrajz könyvekben, a felvilágosodás korában a polgáris műveltség, de egyben a rabszolgaság hazájaként jelenik meg. A reformkori Magyarország fellendülő útirajz irodalmát már említettük, ekkor a politikai szabadság országaként válik érdekessé, főként mivel hazánkban eddigre tudatosult a feudalizmus válsága.

A legismertebb utazó ezen korból Bölöni Farkas Sándor, aki a felvilágosodás természetjogi értelmezésének szemszögéből kiemeli az egyesületek nagy számát, a rangok és címek, a merev etikett hiányát, a társadalmi érintkezés demokratizmusát, az államvallás, az élethosszig tartó hivatalviselés nemlétét, a különböző népek egymás mellett élésének lehetőségét, ez természetesen a sok nemzetiségű Magyarország számára követendő példa lehetne. Itt megjegyeznénk, hogy az utazók származása sem elhanyagolható az Egyesült Államokról alkotott felfogásukat tekintve. Így Bölöninél az, hogy a harmadik rendhez tartozott, vallását tekintve unitárius volt, és eszmeiségére jellemző, hogy már amerikai utazása előtt is radikális

nézeteket vallott, ez utóbbi miatt a magyar kormányzat be is tiltotta művét, és elbocsátották állami állásából.

A politikai szempontú megközelítéshez az akkoriban fellendülő sajtóirodalomban még társul az amerikai ember képe, ahol a pozitívumok mellett már többször feltűnik a fiatal nemzet tagjainak műveletlensége, az európai klasszikus kultúra hiánya. A bírálók sokszor a romantikus antikapitalizmus szempontjából közelítettek bírálatuk tárgyához, így a könnyű haszonszerzésre való hajlamot gyakran hangsúlyozták, bírálják a vagyoni különbségeket és hiányolják az arisztokratikus tekintélyt. A fejlett oktatási rendszerre is találnak megfelelő bírálatot, miszerint annak célja is csak az anyagi haszon, ez arisztokratikus elhatárolódást és a konzervatív szellemű magatartást is jelentett. Fő vádjaik közé tartozott még, hogy hiányzik a tudományos, művészi szemlélet, és az ezzel együtt járó társadalmi élet. A szabad sajtónak is lehet szerintük negatívuma, mégpedig az, hogy a közvélemény rabszolgájává válik.

A indiánok és rabszolgák helyzetével a polgári demokráciáért lelkesedők sem tudtak kibékülni, sőt néhányan még párhuzamot is vontak a jobbagyság és rabszolgaság között, az indiánokkal történeteket pedig a nemzethalál gondolatával kapcsolták össze.

Az 1840-es években az érdeklődés iránya annyiban változott, hogy immár a külföldön látottak gyakorlati megvalósítását tűzték ki célul. Amerikai minták leginkább a börtönügyben kínálóztak, Böloni hatása itt is kiemelendő, hiszen Eötvös József és Lukács Móric az ő könyve nyomán szegődtek az ügy szolgálatába. A börtönrendszer természetesen összefügg a büntetőjoggal, így jelentős erők sorakoztak fel a büntetőjogi kodifikációért vívott harcban, amelyben tényleg igencsak elmaradt Magyarország a művelt világtól, és ezen a területen

lehetett leginkább legális harcot vívni a törvény előtti polgári jogegyenlőségért.

Bár a Bölöninél oly radikálisnak tűnő tisztán természetjogi felfogást, amely a köztársasági államforma megvalósulását jelentette volna, még Kossuth sem vállalta. A publicisztikában és a politikai programokban a természetjogi, demokratikus irányú liberalizmus és az arisztokratikus humanisztikus liberalizmus szintézise volt jellemző.

A politikai, társadalmi ismérvek mellett természetesen megjelenik az amerikai gazdaság fejlődésének dinamikus képe. A szabadversenyes kapitalizmus Magyarországon eddig ismeretlen fogalmait Mokcsai Haraszthy Ágoston mutatta be kétkötetes művében. Szerzőnk a hazánkban akkor még oly ritka vállalkozó típusát testesítette meg, akinek még volt kapcsolata a feudalizmussal, de már érdeklődik a polgári létforma iránt is. A bomló feudalizmus világát elhagyva az Egyesült Államokba költözve tökéletesen tudott azonosulni az ottani körülményekhez. Könyvének népszerűsége Bölöniéhez volt hasonló, itt megjegyzendő, hogy több Kossuth emigránsra is hatott, így László Károly is hivatkozik rá. Ő már a tőkés vállalkozó típusát igyekezett népszerűsíteni, és praktikus kézikönyvet írt.

1848 tavaszától az Egyesült Államok, mint a szabad polgári intézmények országa él a forradalom vezetői és a résztvevők tudatában, később pedig a teljes állami függetlenség kimondása érdekében hozták fel példaként.

A forradalom bukása után és a magyar jobbágyszabadítás kimondásával a rabszolgaság igen meghatározó elemévé válik a magyar aktuálpolitikai írásoknak. Az amerikai történelemben ezt a problémát a polgárháború után kísérelték meg rendezni, s ennek sikeressége legalább annyira ellentmondásos volt, mint a magyar jobbágyszabadítás, mégis új szakaszt nyitott az amerikai fejlődésben.

A magyar Amerika-kép ekkor nyeri el máig is jellemző vonását, miszerint mind gazdasági, mind politikai téren a dinamikus fejlődés jellemzi. Ezért még inkább a korlátlan lehetőségek hazájává válik, és fokozatosan alakult ki a modern Amerika-kép, mint társadalmi modell a magyar közéletben.

2. László Károly Amerika-képe

Az előzőekben felvázolt gondolatmenet alapján megkíséreljük naplóírónk Amerikáról alkotott benyomásait bemutatni.

Előjáróban megjegyezzük, hogy írónk életében meghatározó jelentőségűnek véljük, hogy református családból származott, (édesapja tiszteletes volt), ezen hivatás tőle sem állt távol, de inkább a mérnöki foglalkozást választotta, amely megélhetését jelentette egy ideig az Egyesült Államokban tartózkodása idején. A későbbiekben, főleg Mexikóban maga is vállalkozóvá vált, tehát új hazájára olyannyira jellemző foglalkozást űzte, amellyel hazatérve is próbálkozott, de az itthoni körülmények számára alkalmatlanok voltak. Ez utóbbi miatt elszegényedett, amelynek feltételezéseink szerint magánéletére is meghatározó hatása lett.

László Károly az utazásai során érintett városokról a rendelkezésére álló információ mennyiségétől függően hol bővebb, hol szűkebb beszámolót adott. Közölte a városlakók számát, gyakran a pótlékban említi mindezeket. Feljegyzései között visszatérnek időjárási megfigyelései, érdekesebb természeti megfigyelései.

Talán legérdekesebb, és a korabeli emlékiratokban ilyen terjedelemben nem jelentkeznek az amerikai életmóddal, mentalitással kapcsolatos feljegyzései.⁷² Előjáróban megjegyezzük, hogy az amerikaiakról alkotott véleménye általában elítélő, nem tud szabadulni

hazája emlékeitől, ezért összehasonlításaiban általában hazája javára dönt.

Az amerikai életmóddal kapcsolatban elkerülhetetlenül felvetődik az a kérdés, hogy milyen erők formálták olyanná ezt a nemzetet, amilyenné vált. Ezt kíséreljük most megvilágítani.

A sajátosságosan létrejövő új államnál megjegyzendő, hogy a családi kötelékek és hagyomány helyett a vagyon lett a társadalmi rétegződés elsődleges meghatározó eleme. A nemzeti eszme a protestáns-puritán elvek által megszerkesztett angol liberalizmuson és a francia felvilágosodás eszméin jött létre. A közös származás, vallási gyökerek, közös terület és nyelv helyébe jogi szempontokat helyeztek. Akkor vált valaki amerikai állampolgárrá, amikor kimondta az állampolgári esküt, tehát azt, hogy valaki amerikaivá vált individuális mozzanatként tekinthetjük.

Már kezdettől fogva minden amerikai elfogadta a liberalizmus eszmerendszerét, így igazi konzervatív tradícióról nem is beszélhetünk. Az egyén megítélésének mércéjévé is az individuálisan tevékenykedő élet során kialakított erények és értékek váltak, ennek legkézenfekvőbb lehetősége a pénzszerzés volt, hiszen itt nem mutatkoztak meg a nemzeti, vallási különbségek.

Az úgynevezett protestáns etikának nevezett polgári szellemiségnek két megnyilvánulási formája figyelemre méltó az Egyesült Államokban: a puritanizmus és a kvéker szemlélet, ez utóbbi hasonlóan az előbbihez, egyszerű életmódot, takarékoságot rejt magában, megteremtődött a kvéker, mint üzletember legendája.

A puritanizmusban a vállalkozás a vallás révén vált elsődlegessé, de ennek hivatássá kellett válnia, ráadásul tisztes hivatássá, amellyel a köz javát is szolgálhatja. Az így jelentkező szociális lelkiismeret tehát bizonyos mértékben ellensúlyozni volt

képes az individualizmust, amely a puritán gondolkodás egyik alapeleme, amelynek a következő összetevőit emelnénk ki: az egyén önmagába vetett hitét; mindenféle elnyomással és igazságtalansággal szembeni ellenállását. Az individualizmusnak ez a szokatlan megnyilvánulása a reformációval hozható összefüggésbe, amely egyetemes papságot hirdet, és az emberek Istenhez fűződő viszonyát saját felelősségükre bízta: a megváltáshoz csak saját maga egyengetheti útját, ezért viszont áldozatra képes.

A puritánok racionálisan gondolkoztak, mivel a puritán ember semmi jóra nem számíthatott, úgy vélték, hogy az emberi természet tökéletesen romlott, éppen ezért mind anyagiakban, mind szellemiekben hallatlan teljesítményekre vállalkoztak, ehhez azonban hinniük kellett önmagukban, erkölcsükben és e világi küldetésükben. Ez utóbbi a későbbiekben még gazdasági és politikai küldetéstudattal is mélyült az amerikaiak részéről, amennyiben úgy gondolták, hogy az egész világ számára követendő példává válhatnak, főleg miután előttük még egyetlen nemzet sem tudta lerázni a gyarmati igát.

Az oktatás különösen fontos szerepe is összefügg ezen eszmerendszerrel, mivel a Biblia olvasását minél szélesebb körben iskolák létrehozásával tudták elérhetővé tenni. A demokratikus eszme is összefügg a puritanizmussal, mivel a szövetségre vonatkozó elméletek fontos szerepet játszottak már a protestantizmus kezdetén is.

De nézzük, hogy ebből mit észlel naplóírónk, az alábbi hosszabb idézet az előbb említettek több elemét is tartalmazza: *"Az amerikai nép általjában annyira buzgó vallásos, hogy vasárnapon minden üzlettel felhagy, minden boltok, hivatalok, kávéházak, korcsmák, színházak s bálok bezárvák, csak a templomok nyitvák, hová tódul a nép s késő estve gázvilágnál tartatnak a legnépesebb isteni tiszteletek. Templomból aki csak mehet, el nem marad.*

*...Nincs ház amelyben Biblia ne volna s szorgalmasan ne olvastatnék. A vendégfogadóknak rendesen minden szobában tartatik egy, mint múlhatatlanul szükséges bútor, sat. Mint a kikötőkben, mint az utszákoni roppant mozgalom mutatja, hogy e nép kereskedő és művész, nem lehet itt az utszán látni unaloműzésül, látási vagy láttatási célból sétáló czifra népet, egyszerű ruhákban nyüzsög a nép az utszákon, inkább futva, mint sietve, csak üzletének, csak pénzének élve, csak azért mozogva.... A munkát az amerikai, bármily gazdag, nemhogy szégyenlené, hanem büszke rá. Selyemruhás, bársonykalapos hölgyeket látni koffert, terhet vinni az utszán, s több nagy házzal bíró gazdagokat seperni házuk elejét; s éppen ezért az oly embert, aki az ilyeneket szégyenli, aki munka nélkül akar élni, lenézi, megveti."*⁷³

A vallással kapcsolatban megjegyzendő, hogy a templomba járás ilyen mértékű fontossága, nem csak a puritanizmussal magyarázható, hanem azzal is, hogy a 18. század első harmadában lezajló "nagy ébredés" után, a századfordulón elindult a "nagy újjáéledés" vagy más néven "második nagy ébredés". Mindkettőnek a vallási érzelmek felébresztése volt a célja, de az első sikerességét, nem kicsinyellve az unitarizmus és univerzalizmus jelentőségét, elsöpörte a forradalom. A második azonban elérte, hogy az amerikaiak többségét a protestáns egyházak tagjaivá tette, de nem tértek vissza a kálvinizmushoz, hanem a már amúgy is jellemző vallási sokszínűséget új irányzatokkal bővítették, ezek közé tartoztak a shakerek, a mormonok és a milleriták. Ezen mozgalmak mindegyikében felfedezhetőek az Egyesült Államokban akkoriban virágzó romanticizmusból eredő érzelmi telítettség, a humanisztikus és utópisztikus elképzelések vonásai. Különös jelenséggént feltűntek az utazó hitszónokok is, akik többségükben baptista és methodista egyházközséget alapítottak.

László Károly számára a magyarországi vallási sokszínűség következtében természetesen nem volt oly mértékben meglepő a vallási irányzatok ezen nagy száma, gyakran meg is fordult az unitáriusok szertartásain, mivel Samuel May lelkésszel igen jó barátságba került, de az ő racionálisnak nevezhető szemlélete "magamforma szabadabban, józanabban gondolkodók"⁷⁴ néha megütközött bizonyos jelenségeken, így a methodisták gyűlésén is: *"...Kérdeztem aztán tőle, hogy mi a cél ezen mezei gyűlésekben, isteni tiszteletekben. Ő minden habozás, titkolódzás nélkül megvallá, hogy "térítés, hogy a vidékről kíváncsiságból odasereglettek közül sokan áthatva a buzgó ének és beszéd által, magokba szállnak, Istenhez térnek malasztot kapnak, s a gyülekezethez csatlakoznak." És igaz volt emberemnek, mert csakugyan mindég akadnak a mindenfélét, de kivált szellemekről cikket összeolvasó s azoktól elkábuló amerikai nép közt oly gyenge agyúak, kiknek képzelődése azon őrjöngő jelenetek által elragadtatva az extazis örvényébe sodortatnak, honnan többé nincs szabadulásuk. Az imádság s beszéd alatti kiabálása, ordítása a többieknek úgy látszik nem annyira elragadtatás szüleménye, mint a malasztal telt szónok még nagyobb bátorítására, elragadtatására van czélozva; hanem az ordítva imádkozó és beszélő őrjöngése úgy látszik valóságos fanaticus extazis, vallásos ideiglenes örültség.*

*Természetesen, mint minden vallásbeliek, ezek a maguk vallását legigazabbnak tartják, s azt hiszik, hogy az egész világ utóbb ezen a valláson lesz. Akkor aztán csak egy tető kell Amerikára, s kész lesz a bolondok háza. ..."*⁷⁵

A vasárnap szokatlanul szigorú megtartása többször előfordul a Naplóban, természetesen kritikus éllel: *"Alig kezdett ő játszani, a vendégek, férfiak és hölgyek kezdtek a terembe gyülekezni a zenét*

*hallgatni. Ő tudta azt, hogy vasárnap van, s hogy az napon botrányos mást, mint szentes darabot játszani, holmi operabóli énekeket játszott. Nemsokára azonban a vendéglős tisztje jött és kérte Thomot, hogy ne játsszék, mert az vasárnapon tilos. Én gúnyos mosollyal mondtam a jelen voltak előtt a tisztnek: Bocsásson meg Ön! elfeledtem, hogy a szabadság hónapban vagyok, s barátimhoz, gyerüink szobámba s olvassuk a Bibliát. ... Így van ez Amerikának minden éjszaki Státusaiban. Az éjszak-keleti Státusokban még szigorúbb törvények vannak a bigott, álszenteskedő nép nyakába varrva. A ezen hypocrisis oly hatalmas, hogy még azok is, kik ezt csupa képmutatásnak, személyes szabadsággal ellenkező zsarnokságnak tekintik, kéntelenek hódolni, azaz vasárnapot szobájukba vomulva halálosan unatkozva ásítózni vagy aludni keresztül, nehogy a vasárnap megrontása által magát közbeszed, gúny vagy talán büntetés tárgyává tegye. ...Vége ha az amerikaiak ekképp haladnak, megéri, hogyha szabadságot akarnak élvezni Francia-, Osztrák- vagy Oroszországba kell nekik költözni. Ez az a büszkén emlegetett szabadság földje!!! - Isten mentse Magyarhont ilyen szabadságtól."*⁷⁶

Az amerikai romanticizmusra jellemző volt a transzcendentalizmus, melynek legnevesebb képviselőjévé Ralph Waldo Emerson vált. Ezen filozófiai irányzat jellemzője a szellemi jelenségeknek a természetiek, és az intuíciónak az empirizmus fölé helyezése. Ezen kívül, de ehhez kapcsolódóan reneszánszát éli a spiritualizmus is, amely nem csak az Újvilágban, hanem a kontinensen is jellemző volt, bár onnan került át Londonba is, ahol ugyanúgy, mint kiinduló helyén a szenzációhajhásztól a valódi tudós vizsgálódáson át az őszinte vallásos hitig a legváltozatosabb formákat öltötte. Zerffi Gusztáv is járt azokban a szalonokban, ahol a társadalom különböző tagjai (menekültek, befogadók, kémek, forradalmárok, liberálisok)

asztaltáncoltatással és szellemidézéssel foglalatoskodtak. Ez volt a divat Magyarországon is. *"Több is volt, mint divat: vallás volt; magam is a hívői, sőt prófétái közé tartoztam"* - írta róla Jókai Mór. *"Huszonnyolcesztendő voltam; gyerek-ember. Aztán meg 1853 volt az idő. Értitek mi az?... Kaptunk rajta, hogy valamiben hihetünk."*⁷⁷

A spiritualizmus népszerűsége nagy mértékben összefügg a világnézeti bizonytalansággal, ennek lehetünk szemtanúi napjainkban is, de ez volt jellemző a 19. század közepén a bukott forradalmak korára.

Az emigránsok között is voltak olyanok, akik erősen hittek benne, sőt gyakorolták is, míg mások inkább kételyeiknek adtak hangot.

*"Foxné asszonyságot látogattam meg, aki ugyanazon vendéglőben a kormányzó szomszédságában volt szállva két leányával.... Ezen leányok el vannak Amerikában híresedve, hogy a spirittel (szellemmel) társalognak... A magyarokban szomorúságukra nagy Tamásokra találtak.... Gyanítván én mégis, hogy a leány ruhája alatt van elrejtve valami finom, pontos gép, mely megnyomás által kopogtat, s ez az ok, amiért a leány mindég hozzátámaszkodik azon tárgyhöz, melyen kell történnie a kopogtatásnak; kezembe vettem egy nagy könyvet, a leányhoz menten s a könyvet a levegőben két kézzel tartva kértem, hogy a könyvön kopogtasson a szellem. Ő érintette kezével a könyvet, de nem kopogtatott a szellem, szólította engedelmességre, de hiában. Én látván a bűvésznők zavarodottságát, tovább nem fürkésztem."*⁷⁸

A spiritualizmushoz némileg kapcsolódnak a különböző bűvészmutatványok, amelyekre az amerikaiak a nálunk is ismert humbug szót használták: *"A múlt hó 8dikán Körmendy Lajos... magyar menekült jött ide Syracuse-ba 3 éves fiával és ágensével, Sándor, volt honvédkapitánnyal... Később beszélvén vele azt monda, hogy a mostani darabjával még nem léphet fel, több gépekre,*

*eszközökre van szüksége s néhány száz dollárra, hogy előadásait nagyobb lármával és fénnel hirdethesse és adhassa, mert mondá, "Amerikában csak az a művész boldogul, aki nagyban tud humbugolni." Következésképpen az, amit róla fentebb mondták, még csekély humbug volt. - Sohasem hittem, hogy a magyar képes és alkalmas legyen ilyen kenyérkereset-módra; de látom, hogy az aranynak is van salakja, de meg az otthon munkához nem szokott, mesterséget nem tanult, henyélve élt német ivadék itt is kerüli a dolgot, míg lehet s hajlandó magát az ilyesforma keresetre adni."*⁷⁹

László Károly bármennyire is elítélően nyilatkozik a fentiekről, de a városban ezzel kapcsolatos rendezvényekre, talán kíváncsiságból ellátogatott, így leírásaiban találhatók szakállas nőkről, óriási illetve törpe, nagyon régóta alvó férfiakról és nőkről szóló feljegyzések.

A szellemi világgal illetve a szellemiségnek egy más fajta, ugyanakkor meghatározó formájáról is szólnunk kell itt, ez pedig a szabadkőművesség, amelynek a 19. század első felében lezajló polgári, szabadsági, függetlenségi, államegyesítő küzdelmeiben nem kis szerepe volt. Itt most csak itt Garibaldit, Tadeusz Kosciuskót és az általuk vezetett mozgalmakat emelnénk ki. A magyar forradalom és szabadságharc vezetői és részt vevői közül sokan 1849-et követően csatlakoztak a szabadkőműves páholyokhoz, talán ez is a kiútkeresés egyik formája lehetett.

Az Egyesült Államokban is létezett a szervezet, bár az itteni páholyok jóval nyitottabbak voltak, mint az európaiak, hiszen az amerikaiak a közösséggel való kapcsolatot, a nyilvánosság előtti megjelenést minden siker alapjának és biztosítékának tekintették. Az eltérés másik eleme, hogy itt a szocialisztikus, karitatív feladatok kerültek előtérbe a kontinens filozófikusabb szemléletével szemben. Ami itt problémát okozott, a feketék és fehérek közötti viszony, amelynek következtében

a szabadkőművesség egy "fehér" és egy "fekete" ágra szakadt. Célja pedig: *"az egész emberiség boldogítása. Elmondá, hogy mennyire gyanúsították s üldözték ezen társulatot méltatlanul, de az ártatlanság győzött s a Free Mason (olv. fré mazon)-ság doctrinája s jótékonyága sebesen terjed naponta."*⁸⁰

László Károly is belépett a szabadkőművesek közé: *"Februar 17dike Egy nevezetes nap igénytelen életemben. Mert: 1., Ezen a napon nyilatkoztattam ki Syracuse városában az Onondaga megye jegyzőhivatalában, ünnepélyesen, hogy éjszak-amerikai polgárrá lennem eltökéllett szándékom, akaratom. ...2k nevezetes történet ez napon, a "Free Mason Lodge"-ba (Szabad kőműves páholy) beavattatásom. Ezen társaságba lépésem által (15 dollár belépti díj letéte mellett) most betegség, elnyomorodás, szóval keresetre alkalmatlanná; létel esetében biztosítva vagyok nem csak el nem hagyatottságról, hanem szíves pártfogásról, ápolásról. Mert azon szerencsétlen esetekben a társaság segít hetenként pénzzel, orvosa ingyen gyógyít, tagjai éjjel-nappal apolnak. De mint egészséges is, bármerre forduljak a nagyvilágban, ezen társulat tagjaiban nem csak barátokat, hanem mindenben segédkezet nyújtó testvérekre találok. Eszerint biztosítva vagyok, hogy inség miatt el nem veszek."*⁸¹

Visszatérve az utópisztikus eszmékhez a vallásos utópista mozgalmak mellett világi utópista közösségek is alakultak, ezek közül talán legismertebb a rövid életű Brook Farm volt, amelyet a massachusettsi West Roxburyben alapított meg George Ripley unitárius lelkipásztor, amely értelmiségiek szövetkezeti közössége volt, vagy megemlíthetnénk Robert Dale Owen által az indianai New Harmonyban 1825-ben létrehozott szocialista közösséget.

Az utópisták tökéletesítési törekvései a romantikus eszményekkel és az utilitarizmussal karöltve gyakorlatiasabb célokra irányuló mozgalmakat

is megindítottak, azaz a társadalom eddig elhanyagolt, szerencsétlen tagjain kívántak segíteni. A társadalom meghatározó intézményeit vizsgálták felül: az oktatást, egészségügyet, a börtönöket, a szegények és testi fogyatékosok helyzetét. A szánalom, emberbarátság meghatározóvá vált. Az Egyesült Államokba látogatóknak is ezek, az Európában szokatlan intézmények tűntek fel elsőként.

László Károly is tett látogatásokat ilyen intézményekben: *"Ezen napon meglátogattam a siketnémák intézetét, hol meglepett a tanulók kivétel nélküli szép és gyors írása a tanító néma-jelekkeli előadása után. ... Az intézet azonban egy részben hátrább áll a magyarországinál; mert a nevelőket semmi művészetre nem tanítják. ... Ez után megnéztük a vakok intézetét, hol a nevelők szinte felesen két neműek, 8-25 évesig. Először is harmonikus, szép éneklésükben gyönyörködünk; néztük írásukat, melynek tanulásában rendkívül lassan haladnak, s az életben kevés hasznát vehetik, miután sem más, sem a maga írását elolvasni nem tudja. ... Ebéd után megnéztem az Ohio Status börtönét. Bémenetelnél megkapott az, hogy sehol semmi fegyveres, egyenruhás embert nem láttam, csupán a kapunál kis őrszobában volt egy civil öltözetű, fegyver nélkül kezében ... Az épület bal oldalán van az evőteremük, kórházuk, gyógyszer- és könyvtáruk, konyhájuk sat.. Kórházukban rend és tisztaság van, itt semmi nem emlékezteti az embert börtönre."*⁸²

A nők helyzete az Államokban szintén nagy eltéréseket mutatott az európai viszonyokkal összevetve, hiszen már kezdettől fogva különleges megbecsülésnek örvendtek, hiszen az asszonyoknál jóval nagyobb létszámban érkeztek férfiak, ezért az amerikai társadalom fejlődésében nagy szerepet játszó határvidéken(frontier) a nők a túlélés feltételévé váltak. Az ott létrejövő különleges körülmények hatására, férjük távollétében gyakran intézkedhettek

üzleti és jogi ügyekben egyaránt. Az európaiak számára az is meglepő volt, hogy az asszonyok vagyona felett a férj csak házastársa hozzájárulásával és tudtával rendelkezhetett. A forradalom is hozzájárult helyzetük javulásához, mivel abban a nők is aktívan részt vettek, és az események után növekvő egyenlőségi törekvések az ő sorsukra is kihatottak. A házassággal kapcsolatban: *"Itt meg kell jegyeznem, hogy Amerikában a r. catholicusokat s episcopalisokat kivéve, a házasság inkább polgári szerződésnek, mint sakramentumnak tekintetik. Annál fogva számtalan házasságok vannak, melyek polgári tisztviselők által kötöttek, erősítettnek meg."*⁸³ A forradalom után a válás is könnyebbé vált; itt csak megjegyezzük, hogy Magyarországot nagyjából egy évszázados késés jellemzi e kérdésben.

A nőkkel kapcsolatban meglepetést okozott iskoláztatásuk, bár az oktatás kezdettől fogva fontos szerepet játszott, hiszen az amerikaiak úgy vélték, hogy az oktatás révén egy jobb világot lehet létrehozni, a sokféle etnikumot segítségével egy nemzetté egyesíthetik, az egyes ember pedig életkörülményei javítását várta tőle. Az 1820-as években alakultak ki a mai iskolarendszer alapjai. Az 1830-40-es évekre minden fehér gyermek számára ingyenes és nyilvános iskolahálózatot építettek ki. A működésükhöz szükséges anyagi alap közpénzekre épült, és egyre inkább világi jelleget öltött. Ez részben a katolikusoknak volt köszönhető, mivel ők tiltakoztak a protestantizmus oktatása ellen, és saját iskoláik számára pénzt igényeltek. A hatóságok reakciója erre az volt, hogy inkább a mindennemű vallás oktatásának mellőzését fogadták el.

Az 1780-90-es évektől kezdődően számos lányiskolát alapítottak, melynek következményeként a 19. század közepére az írni-olvasni tudó nők száma elérte a férfiakét, de ami még ennél is meglepőbbnek

tűnt, az a felsőoktatásban való részvételi lehetőségük."Előbb már azt elmondám, hogy a leányok itt a legfelsőbb iskolákat is szokták végezni. Erre ők oly sokat tartanak, hogy finom neveltségűnek az oly leányt nem is tartják, aki felsőiskolákat nem végezte s arról diplomája nincs. De hogy még papi hivatalt is viselhessenek azt nem említettem. Igen, már erre van példa, nem csak egy. Diplomás orvosok szinte vannak s még többen akik most tanulják. S ne ütközzünk meg rajta ha nemsokára halljuk, hogy Amerikában a hölgyek nem csak szavazási joggal birnak, hanem polgári tisztviselőknak, képviselőknak, senatoroknak s ki tudja minek nem választatnak. Mert ők - vagyis inkább közülök némely kitűnni vágyók - erősen működnek ezen jogok megnyeréséért. Közülök a szájjasabbak a Statusok némely helyeit beutazták, Wooman's rights Convention (olv. vümensz rájtsz konvens - asszonyjog-gyűlés)okat tartanak s a pártjukra hódított vagy parancsolt férfiakkal az asszonyjogok pártfogására s követelésére agitálnak. A mívelt, a józan gondolkodású hölgyek, a szorgalmas háziasszonyok, a jó anyák által ezek megvettetnek, a hírlapok nagyobb része által gúnyoltatnak, vagdaltatnak. De ők a kitűzött céljokat az erős ellenszél daczára is elérni erőködnek."⁸⁴

A felső középosztályba tartozó nők egyesületeket hoztak létre, az ezek száma amúgy is nagy volt az Államokban. Itt a női jogokért folytatott harcot összekapcsolták a rabszolga-felszabadításáért, az antialkoholizmusért, a börtönreformért és a köznevelésért folytatott küzdelmekkel, bár sikereket leginkább csak az oktatásügy és az irodalom területén értek el. Igaz már ekkor is megjelentek a későbbi feminista kiáltványok előhírnökei, de a 19. század még itt is inkább a férfiak százada volt.

Az oktatás révén ejtsünk néhány szót a kultúráról is, amely a művészetekkel együtt nehezen fejlődött, hiszen hiányoztak a kulturális

hagyományok, a művészeti iskolák és társaságok. Az amerikaiakról már az előzőekben megállapítottuk, hogy gyakorlatiasabb gondolkodásúak: *"az amerikai nem szeret sem énekelni, sem zenézni, sem rajzolni, ő csak a gyárat és kereskedést kedveli."* *"Az amerikai népről általában megjegyzendő, hogy ő csak a fegyverek s gépek feltalálásán s tökéletesítésén töri a fejét, nagyszerű gyárakat állít, apró kézművekre sem pénzét, sem idejét nem vesztegeti"*⁸⁵

Természetesen hangversenyek, színházi előadások, táncmulatságok részei a társadalmi életnek, de nézzük, hogy vélekedik írónk azokról: *"Estve helybeli műkedvelők által a magyar ügy felsegélésére adott hangversenybe mentünk el... A hangverseny minőségére csak annyi észrevételt teszek, hogy szerencsések voltak azok, kik belőle otthon maradtak, boldogok azok, kik nem kénytelenítettek hallgatni azon hangzavart, azon idéttlen darabokat, mit nálunk bizonyosan kifütyölnének, s itt megtapsolják....Ezen esti szenvedésünkért megérdemlettünk egy évi bűneink bocsánatját. ...A szépművészet Amerikában igen árva gyermek, vagy más szóval fehér holló, s ezért az amerikaiaknak e részbeni ferde ízlésöket csodálni nem lehet, aki az ananászt nem ismeri a vaczkort is jónak találja."*

"Amerikában a rossz színészet oka a nem pártolás, a nem pártolás oka a rossz színészet. A színészet általában mondván nem pártoltatik, nagyobb rész által megvettetik, sőt sokak által üldöztetik. Hogy a nép általában színházba nem megy, oka részint, mert pénzét gyönyörélvezetre az amerikai nem vesztegeti, a pénzt bálványozza s azért, hogy pénzét, idejét vesztegesse színházba menéssel, inkább mesterségét, foglalkozását, hivatalát űzi (amerikai általános szokás szerint esti 9 óráig), részint pedig oka a nevelés. Az amerikai gyermekkorától fogva úgy van nevelve, hogy inkább megy egy nap háromszor templomba 1/2 óráig tartó imádságot s másfél óráig nyúló

*predikációt hallgatni türelemmel, mondhatni szenvedéllyel, mint egy héten csak egyszer színházba."*⁸⁶

A táncmulatságokat ezen csoporton belül a legvégére hagytuk, mivel ezzel kapcsolatban az étkezési kultúra, öltözködés, társasági élet is megfigyelés tárgya lehet, ahogy ezt meg is teszi László Károly. Ismét többnyire a negatívumokat veszi észre, de hogy is láthatná másként amikor kijelentette: *"Én tánczvizgalomba menni nem szoktam; mióta Magyarhont elhagytam nem tánczoltam s nem is tudnék tánczolni máshol, mint magyar földön."*⁸⁷

*"Ezzel a vacsorának vége volt, s ha jól lakva mentél oda, nem maradtál éhen. Ez után átment a társaság a társalgó terembe s négy pár összeállott a franczia négyesre. A két első figura csak elment rendesen, hanem a harmadikat egészen cotillionná tarkítva ugrálták, semmi nem maradván benne az igazi francziából. A többi részt nem járták. A társalgás átaljában igen hideg s unalmas volt, egész ellentéte a magyar őszinte, barátságos, kitörő kedvű magyar csevélynek."*⁸⁸

*"Átaljában mondhatni, hogy egy amerikai nyilvános tánczvizgalom rendet és öltözeti csinossgot illetőleg, sőt semmiben sem hasonlítható még egy európai szolgálobállal sem."*⁸⁹

*"Az amerikai asztal olyan, mint üresfejű, kérkedékeny piperkőcz, a magyar asztal, mint a hallgató, egyszerű, de tudománnyal terhelt ember."*⁹⁰

3. Egy emigráns sors lélektani vázlata⁹¹

Végül László Károly és hazája, Magyarország kapcsolatával kívánunk foglalkozni. Ehhez azonban az emigráció néhány lélektani jellegzetességét próbáljuk megfogalmazni, először magát az emigráció

fogalmát: *"Az emigráció tehát olyan hatalomra törő egyének vagy csoportok összessége, akik (egy időre) kiszorultak a hatalom gyakorlásából, s annak visszaszerzésére külföldön szervezkednek. A csoportosulás összetartó ereje a közös cél, mondhatjuk úgy is, a közös eszme. Ugyanakkor ez a legfőbb bomlasztó is. ...bomlasztója pedig a különféle eszközökbe vetett hit, melyekkel ezt a célt el lehet, vagy el akarják érni."*⁹²

Talán kikerülhetjük az általánosítások vétjét amikor megpróbáljuk meghatározni, hogy milyen ember is az emigráns. Először is mivel hazáján kívül él állandó létbizonytalanság gyötri, ebből ered folytonos túlérzékenysége, hiszen úgy érezheti, hogy sorsa különösen szerencsétlen, hiszen többnyire nem önszántából hagyta el hazáját. Ez az 1848-49-es emigránsokra különösen érvényes. Gyakran csak sorstársait tartja megfelelő társnak, de ebből nagy csalódások következhetnek, hiszen nagyon különböző emberek kerülhetnek így egymással szoros kapcsolatba. Végtelen kiszolgáltatottságuk és egymásra utaltságuk következtében nem adatik meg a mérlegelés lehetősége, otthoni körülmények között nem biztos, hogy egymást választotta volna az a két ember, aki ebben a különleges léthelyzetben, mintegy sajátos rokoni kapcsolatban, egymás felé kell, hogy forduljon. Az emigráns külföldön él, de minden szál hazájához kapcsolja, amelyet még így is meg akar menteni, az otthon - képe azonban, bár próbál róla információkat szerezni egyre inkább fantomizálódik. Számára már csak az a haza létezik, amelyet elhagyott, és amely megfelel az általa kialakított képnek, jelen esetben talán legfontosabb jellemzője, hogy független Ausztriától. László Károly talán ezért kötődik oly nagy mértékben Kossuthhoz, mert számára ő testesíti meg leginkább azt az embert, aki Magyarország függetlenségéért a legkitartóbban küzd. Az

otthoni változásokat, amelyek a mindennapokat meghatározzák természetesen nem érzékeli.

Az egyéni élettörténet kibogozhatatlanul összefonódik a történelemmel, a történelmi válságok felerősítik az amúgy is meglévő személyes válságokat, és az identitáskeresés válik az emigráns talán legfontosabb feladatává.

De nézzük, hogy ez naplóíróknál hogyan jelentkezik!

László Károly emigrációja kezdetén 34 éves, tehát már nem fiatal, ez az a kor, amikor már biztos megélhetéssel, családdal kellene rendelkeznie egy hasonló korú férfinak, azt is mondhatnánk, hogy férfi kora virágjában van. Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy családalapítása miért nem történt meg még Magyarországon, csak feltevésekbe bocsátkozhatunk, talán mert tanulmányait végezte, amelyek kisebb-nagyobb kitérőkkel, azért elvezettek a mérnöki pálya megtalálásáig, amely úgy tűnik, hogy hivatásává vált. De 1848 szeptemberében úgy véli, hogy: *"...én látván azt, hogy mint nemzetőr szegény üldözött hazámnak oly szolgálatot, mint az tőlem igényel, s tenni forró óhajításom, nem tehetek; a mérnöki munkák ezen háborús időkben, a béke helyre állásáig egészen megszűnván: Septemb 25dikén d.u. a Pestről ruhákat szállító Hunyadi szabad gyalogcsapat hadnagyához beállottam..."*⁹³

A harcok végezetével egyértelmű számára, hogy nem maradhat itthon. Ekkor egészen új életformát kell kialakítania, bár katonaként valószínűleg már sok változáson ment keresztül. A törökországi tartózkodása annyiban tűnik fontosnak, hogy itt ismerkedik meg azzal a léthelyzettel, amelyben 18 évig kell élnie, nevezetesen az emigrációval. Törökország számára csak átmeneti tartózkodási hely lehet, annál is inkább, mert itt már Kossuth közvetlen környezetéhez tartozik. Amerikába már Haraszthy Ágoston könyvének ismeretével és

feltehetően egyéb információkkal érkezett. De vegyük sorra, hogy mi az, ami a legmeghatározóbb lehetett számára. Először is az, hogy a demokrácia hazája, (ez már az előző idézetekből is kiviláglott, nem volt ilyen egyértelmű számára), de a következőkből talán teljesen egyértelművé válik értékelése: *1854 Január 25 Hanem nehogy leírásomon megütközzenek azok, kik hallották, hogy Amerikában mily sok és roppant gazdagok vannak, s hogy azok nyilvános bálba sohasem mennek. Talán sehol a földkerekségen bődösebb aristocratia nincs, mint a magasztalt democraticus Amerikai Egyesült Szabad Státusokban. A gazdagok, kiket a köznép ... tőkehal aristocratáknak csúfol -se színházba, se bálba, szóval sehova oly helyre nem mennek, ahol a kézműves, földműves, szóval szegényebb osztállyal keverednének. Ott a levegő neki fojtós ... De elég a kellemetlen tárgyról! mert vérem habosodik s keblemben bosszankodás támad. Minél tovább lakom Amerikában, őt annál inkább utálok s ellenben nyílt szívű, barátságos, sokkal democraticusabb kedves hazámba annál forróban vágyok vissza.*

De még ugyanebben az évben ezt jegyzi fel: *"Éppen ezen egyszerűség van a Presidens lakjánál is, ott sincs se őr, se egyenruha s lakjában bárkit is oly egyszerűen s fesztelemül fogad, mintha saját lakjában volna, legkisebb hivatal nélkül. - Ez a szép oldala ezen köztársaságnak."*⁹⁴

A demokráciával kapcsolatos kételyeit erősítik a rabszolgák és indiánok helyzetével való szembesülései is, bár nem mondható, hogy elfogult lenne velük kapcsolatban: *"Általában ez igaz, nem lehet mondani, hogy a szerencsény faj a munkát szereti, ő e tekintetben hasonló a honunkbeli cigányokhoz: de hogy még a szabad szerencsenyek sem gazdagodhatnak, ennek oka abban fekszik leginkább, hogy a fehérek őket megvetik...Még statusbörtöneikben is*

el vannak különözve a feketék a fehérektől, bárha a fehérek közt sok feketébb lelki van azoknál."⁹⁵

"Az indiánok sötétségben élő, neveletlen, ostoba nép s ezért csak szolgaságra alkalmas s annál föllebb nem is vágyó. ...Ők, mint nemzet, meg vannak halva."⁹⁶

Kossuth távozása után nem szakítja meg kapcsolatát emigránstársaival, bár elfogadásuk alapját is megjelöli: *"Elveire nézve democrata és rabszolgaságpártoló; s leginkább éppen ezért és azért, hogy benne legkisebb Magyarhon iránti vonzalmat nem tapasztalok, vele barátságban nem vagyok s nem leszek soha..."*⁹⁷

A hazatérés gondolata természetesen foglalkoztatja, és a lehetséges újabb küzdelmekkel kapcsolatos információk őt is eléri, több feljegyzést találhatunk ezzel kapcsolatban is, közülük egy: *"Igaz, hogy magam viselkedése s rajzolásbani ügyességem sok barátokat, pártfogókat, jó jövedelmű állást ... szerzett, sőt ezt állandóvá tette s így jövőmet biztosította ez idegen földön; de ha a zsarnokbilincsekből szabadításért hozzám kiáltó kedves szülőföldem szavát hallom, mennyei boldogságot is kész volnék itt hagyni, még azt is tudva, hogy az első csatában elesem."*⁹⁸

A polgárháborúban nem vesz részt, de azt már említettük, hogy az abban szerepet vállaló magyarok közül sokan valóban csak a harchoz értettek. László Károly akkoriban éppen Mexikóban kereskedik.

Mérnöki hivatását részben az anyagi haszon reményében adta fel, de azt is mondhatnánk, hogy azonosult az amerikai társadalom self-made man identitásával.⁹⁹

Az identitás legfontosabb funkciója, hogy az embert viszonylag tartósan elhelyezze létének társadalmi terében. A napló- és memoárírás is ennek a folyamatnak egyik kifejezője és megjelenés módja. Az identitás megtalálása az egyén kedvező önértékelését, sikerességét

jelenti. Minden társadalomban léteznek modellszerű identitásminták, amelyek közül az egyes ember választhat, de mit tesz ha abban a közösségben nem találja meg a neki megfelelőt, mivel számára ez a társadalom idegen? Az adott társadalom által kínált kulturális minták annak tagjai számára magától értetődőek, de az idegen mindent megkérdőjelez. Az adott kulturális mintát le kell fordítania az általa elhagyott csoport modelljére, feltéve ha ez egyáltalán lehetséges. Az idegenek hozzáállását az objektivitás, sőt a kétes lojalitás jellemezheti, főleg amennyiben a hozott kulturális mintákat nem tudja felcserélni az újakra. László Károly mindenre kiterjedő figyelmét, - alkati vonásait is figyelembe véve -, az előbbiekkal is magyarázhatjuk, és hozzátennénk még azt is, hogy emigráns volta ezt különösen felerősíti. Természetesen tőle nem várhatunk olyan leírásokat, mint Bölönitől, de sors- és kortársai írásaival is némiképpen összevetve még így is túlságosan szigorúnak tűnik.¹⁰⁰

László Károly identitása szempontjából fontos lehetett az, hogy amerikai állampolgárrá lett, ennek előnyeit ő maga is megfogalmazza: *"Az Éjszak-Amerikai Egyesült a Statusokban az olyan beköltözött is ki polgárrá tételni nem kíván, szabadon üzhet kereskedést, mesterséget, kormányhivatalon kívül bármi hivatalt viselhet, fekvő birtokot bármennyit szerezhet és bírhat holtá napjáig, peres ügyben igazság neki a polgárral egyaránt szolgáltatik ki, de szavazási joga nincs se városi, se statusi tisztviselőkre, se congressi képviselőkre és senatorokra, sem pedig Presidensre; fekvő birtoka még törvényes örökösére sem szok által, sem azokat végrendelet által sem hagyhatja senkinek, még nejének s gyermekeinek sem. Azok a kormányra szállnak. Végre ha idegen tartományba megy, ott az Egyesült Statusok őt nem védik, bármi igaztalanul, méltatlanul, emberi jog sértőleg bánjanak is vele, míg polgárrá lett bárhol is az E. Statusok lobogója*

*védelve alatt áll. - Ezen két utolsó indokból lettem én leginkább polgárrá. Nem akartam azt, hogy mostanában szerzett s ez után szerzendő fekvő birtokom, ideje koráni halálom esetében a dúsgazdag kormányra szálljon, holott van jó anyám, édes nővérem, vannak közeli rokonim, kik 8-10 száz hold földet sem tekintenének megvetendő hagyománynak. Másik ok az, hogy most már bátran hazamehetek látogatás végett, ha az ottani kormány ellen semmit nem beszélek, semmit nem teszek, az Amerikai Egyesült Statesok lobogója pártfogása alatt biztonságban vagyok."*¹⁰¹

Házasságával az antropológia identitáshelyzetét¹⁰² rendezheti, de az életrajzából tudjuk, hogy ez, (várhatóan), kudarccal végződött. Megoldás lehetett volna hazatérése, melyről így írt: 1867 Sept 30 Természetesen azt tenné fel mindenki, hogy 18 évi távollét, hontalanság után hazajöhetvén, midőn szülőföldem határát átléptem, érzelmem rohamától lecsapva, honom földjét csókoltam, azt örömkönnnyekkel áztattam. Ez nem történt. Érzelmem nem volt afféle, örömem nem volt oly elragadó. Örültem azon, hogy kedves, koros anyámat újra ölelhetem, s azt gyámolíthatom, s régi, vagy még sohase látott közeli rokonimat láthatom; de honom láthatásáni örömem nem volt elragadó; mert az nem volt az, ami volt 1848-ban. Annak uralkodója még most is a vérszomjas, ifjú osztrák császár s az ország gyűlési többség nem jó hazafiakból áll, hanem olyanokból, kik a gyalázatos feltételű egyezséget az osztrák császárral vagy azért tették, mert megunták már a vasjármot s személyes békét kívánnak a hon érdeke helyett, vagy azért, mert hivatalt s rangot reményeltek s vártak a kibékülés következtében. Átaljában kishitűek voltak, porba borultak a gyenge Ausztria előtt, midőn az a földre sújtva hatalmasabb ellene által a magyarok segélyére várt, támaszkodott. Örömem hát nem volt azért, mert újra látom szülőföldemet, mely már többé nem honom; -

*nem - mert és a szabad s nagy Amerikai Köztársaság polgára vagyok
s maradok mindaddig legalább míg Magyarhon független királyság
vagy köztársaság nem lesz. Amerikai polgárrá avattatásomkor
megesküdtem, hogy az osztrák császár iránti minden
engedelmességről, hűségről lemondok, s én szavamat akarom tartani.*

VII. Összegzés

Napjainkban is virágzik a napló- és memoáírás, dolgozatunkban egy 19. századi emigráns, László Károly írásaival foglalkoztunk, amelyek közül Naplója jelenleg még csak kéziratos formában létezik. Talán valamiféle küldetesként is felfoghatjuk az évek óta tartó munkát, hiszen már jeleztük, hogy olvasóknak szánta írását.

Megkíséreltük a Naplót és Napló-töredék műfajtörténeti meghatározását, amelyek alapján a Napló inkább objektív naplónak tűnt, a Napló-töredék pedig emlékiratnak.

Ezek után naplóírónk írásai segítségével végigkövethettük a Kossuth-emigráció különböző színtereit, így Törökországot, az Amerikai Egyesült Államokat, és mivel ő Kossuth Európába távozása után is még az Államokban maradt, kísérletet tettünk Amerika-képének bemutatására. A dolgozat végén pedig az emigráns sors sajátosságaival szembesültünk, hiszen ez a különleges léthelyzet nem mindennapi magatartásformákat hoz létre.

Úgy véljük, hogy László Károly írásai a továbbiakban is még új lehetőségeket rejtenek magukban, mindenképpen szükséges lenne elvégezni a korabeli emigránsok írásaival való összevetést; a Napló és a Napló-töredék még alaposabb vizsgálatához új módszerként a tartalomelemzést használhatnánk. Az emigráns sors lélektani megközelítéséhez pedig a pszichohistória és történelmi szociálpszichológia eszközeit hívhatnánk segítségül.

László Károly és írásai most már szélesebb olvasóközönség befogadására várnak, az eddig végzett szövegkiadási munkálatok talán felkeltették a figyelmet és egyszer megvalósulhat az, hogy minden érdeklődő a kezébe vehesse Naplóját.

Jegyzetek

1. László Károly életrajzához: Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1900. VII.k. 833-835.
 Bogáti Péter: A mahagóni ember. Móra Kiadó, Bp., 1986.
 Ács Tivadar: Akik elvándoroltak. Bp., 1940.
 László Károly 1815-1894. Kecskemét 1894. május 15.
2. A Napló Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található OSzK Kt. Oct. Hung. 720 jelzet alatt.
 Az eredeti Napló tematikája a következő:
 I. kötet 1848. szeptember 25. - 1849. április 24.
 II. kötet 1849. április 24. - 1849. december 4.
 III. kötet 1849. december 8. - 1850. július 3.
 IV. kötet 1850. július 4. - 1851. május 8.
 V. kötet 1851. május 9. - 1851. december 31.
 VI. kötet 1852. január 1. - 1852. július 14.
 VII. kötet 1852. július 16. - 1853. augusztus 30.
 VIII. kötet 1853. szeptember - 1857 december
 IX. kötet 1853. január 1. - 1870. január 1.
3. Ács Tivadar: Akik elvándoroltak c. könyve leírja a Kossuth - emigráció néhány kalandos életű tagjának sorsát így László Károly mellett Asbóth Sándorét, Berzenczey Lászlóét.
4. A Hunyadi-csapatot Szalay László, Kossuth volt pénzügyminisztériumi titkára szervezte 1848 őszén.
5. Napló-töredéke szerint tüzér-hadnagy, más adatok alapján százados.

6. László Károly: Napló 1849. Oct. 22. "Kossuth Lajos kormányzó úr magához fogadott engemet."
7. Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció 1849-1867. Kossuth, 1984.
8. Vasárnapi Ujság 1868. január 12.
9. László Károly küldte az Akadémia épületének díszítő burkolathoz a mahagónit, a Nemzeti Múzeum olvasóterme számára pedig mahagóni asztalokat ajándékozott.
10. László Károly: Napló-töredék az 1849-iki menekülteket, internáltakat, különösen Kossuthot és környezetét illetőleg Törökországban és az Amerikai Egyesült Államokban. Franklin Társulat, 1887. A továbbiakban L.K.: Nt.
11. Ács Tivadar: Magyar úttörők az Újvilágban. Láthatár, 1927
12. lsd. 1. sz. jegyzet
13. Vasárnapi Ujság 1859, 1.szám
14. Kecskemét 1876, 12.szám
15. Máté Károly: A magyar önéletírás kezdetei. Minerva, 1926. 122.
16. Bölöni Farkas Sándor: Napnyugati utazás. Napló. Helikon, Bp., 1984. 542.
17. Tanárky Gyula Naplója (1849-1866). A Kossuth emigráció szolgálatában. Szépirodalmi Kiadó, 1961. 37.
18. Bölöni i.m. 593.
19. Gondolunk itt többek között Klapka Györgyre, Perczel Miklóstra, Szemere Bertalanra.
20. László Károly: Napló. (a továbbiakban L.K.:N) 1853.február 13.

Itt jelezzük, hogy a Napló helyesírása már átdolgozott, ennek elveire nézve lsd. Pordán Ildikó: László Károly beszámolója Kossuth amerikai útjáról. JPTE, Pécs, 1996. 9.

21. L.K.:N. 1866. június 22.
22. lsd. 20. sz. jegyzet
23. L.K.:N. 1867. március 30.
24. L.K.:N. 1867. április 15.
25. Pomogáts Béla: Magánbeszéd közügyben. Az újabb magyar naplóirodalom hagyományiról. Alföld, 1991,42:8.
26. Szávai János: Memoárirodalmunk új virágkora. In: Zsendül-e a fügefa ága? Szépirodalmi, 1984.
27. Klapka György: Emlékeimből. Szépirodalmi, 1986. 25.
28. Nagy Márta: Az 1848-49-es emigráció memoire irodalma. Bp., 1936.
29. Kacziány Géza: A magyar memoire-irodalom 1848-tól 1913-ig. Bp., 1917.
30. Pesti Napló, 1887, 95. sz. (szerző nélkül)
31. Századok, 1887, 487. sz. (szerző nélkül)
32. Budapesti Szemle, 1887, 51: 153-154. (szerző nélkül)
33. Kossuth levele László Károlyhoz Turinból 1887. február 10-én.
In: Napló- töredék. Bp., 1887. Eredeti helyesírással.
34. Nagy Márta: i.m. 65-66.
35. Bogáti Péter: i.m. 282-283.
36. Hajnal István: A Kossuth-emigráció Törökországban. Bp., 1927.
37. Hajnal István: i.m. 20.
38. L.K.: N. 1849. szeptember 3.
39. L.K.:Nt. 89-104.
40. Uo. 89.

41. L.K.: Nt. 145-46., 161., 163-64., 169-72., 187-189., 227-229.,
320-31.
42. Uo. 152-53., 165., 206., 210.
43. Uo. 198., 204-5., 213., 221., 222.
44. Uo. 155.
45. Ua.
46. L.K.: Nt. 223.
47. L.K.: N. 1852. július 14.
48. L.K.: Nt. 238.
49. Az emigrációra vonatkozóan lsd. Lukács Lajos említett
könyvét.
50. Pulszky Ferenc: Élete és korom I. Szépirodalmi Kiadó, Bp.,
1958. 11.
51. L.K.: N. 1850. május 29.
52. Uo. 1849. december 19.
53. Uo. 1850. október 2.
54. Kossuthon és családján kívül Ihász Dániel, Török Lajos,
Adriano Lemmi és családja, Grezsák József és három lengyel
hagyták el Mississippi hajót.
55. Hentaller Lajos: Kossuth és kora. Bp., 1894. 296-97.
56. Angol utazók írásai Magyarországról: Townson, Robert:
Travels on Hungary.... London, 1797.; Bright, Richard: Travels
from Vienna through Lower Hungary. London, 1818.; Paget,
John: Hungary and Transylvania. London, 1839.
57. L.K.: N. 1852. január 2.
58. L.K.: N. 1852. január 1.
59. Baranyi Váradi László: Rövid magyar geographia. 1796.;
Horváth Zsigmond: Ámerikának haszonnal mulattató
eszméértetése. Győr, 1813. Bővebben lsd. Závodszy Géza: Az

- Amerika-motívum és a polgárosodó Magyarország. A kezdetektől 1848-ig. Atlanti Kutató és Kiadó Társulat - Tankönyvkiadó. Bp., 1992.
60. Mokcsay Haraszthy Ágoston: Utazás Északamerikában. Pest, 1844.
 61. Erre vonatkozóan lsd. Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851-1852. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1940. Pordán Ildikó említett írását 20. sz. jegyzet
 62. Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban; A magyar szabadság harc, Kossuth és Amerika. Kapu, 1992, 5:65
 63. Uő. Kapu, 1992, 5:66.
 64. Uő. Kapu, 1992, 5:66.
 65. L.K.:Nt. 141.
 66. Pulszky i.m. II.71.
 67. L.K.:N. 1854. január 25.
 68. Lsd. 1.,2., 3. számú mellékletet.
 69. Amerikai magyarokkal foglalkozó írások közül : Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, 1985.; Dojcsák Győző: Amerikai magyar történetek. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1985.
 70. Nendtvich Károly: Amerikai utazásom. Pest, 1858.
 71. Erre vonatkozóan lsd. Vörös Károly: Az USA képe a XIX. század magyar tömegkultúrájában. Magyar Tudomány, 1988, 3:189-199.
Az Egyesült Államok történetével kapcsolatban: Degler, C.N.: Az élő múlt. Millyen erők formálták Amerika mai képét? Európa Kiadó, Bp., 1993.; Sellers, C. - May, H. - Mc. Millen,

N.R: Az Egyesült Államok története. Maecenas Kiadó, Bp.,
Bp., 1995.:

72. Lsd. 4. sz. melléklet
73. L.K.:N. 1851. december 11.
74. Uo. 1853. július 10.
75. Uo.1853. augusztus 26.
76. Uo. 1856. június 3.
77. Frank Tibor: Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv
pályaképe 1820-1892. Akadémiai Kiadó, Bp., 1985. 164.
78. L.K.:N. 1852. február 17.
79. Uo. 1852. október 15.
80. Uo. 1853. január 25.
Szabadkőművesekre lsd. L.Nagy Zsuzsa: Szabadkőművesek.
Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.
81. L.K.:N. 1852. február 17.
82. Uo. 1852. február 6.
83. Uo. 1855. január 18.
84. Uo. 1855. január 29.
85. Uo. 1852. március 6. és 1852. december 11.
86. Uo. 1852. február 19. és 1852. április 11.
87. Uo. 1867. március 14.
88. Uo. 1852. szeptember 13.
89. Uo. 1854. január 3.
90. Uo. 1852. szeptember 17.
91. Erre vonatkozóan lsd. Albert Gábor: Zsákutcák hősei.
Maecenas Kiadó, Bp., 1989.; Pataki Ferenc: Identitás,
személyiség, társadalom. Akadémiai Kiadó, Bp., 1987.;
Schütz,A.: Az idegen. In: Hernádi Miklós (szerk.): A

fenomenológia a társadalomtudományban. Gondolat Kiadó,
Bp., 1984: 405-413.

92. Albert Gábor i.m. 23.
93. L.K.:N. Előbeszéd
94. Uo. 1856. június 4.
95. Uo. 1856. november
96. Uo. 1860. november 11.
97. Uo. 1856. november
98. Uo. 1854. január 10.
99. önrejből érvényesülő ember (angol)
100. Gondolunk itt Dancs Lajosra, Kuné Gyulára, Perczel Miklóstra,
Pulszky Ferencre.
101. L.K.:N. 1857. november 17.
102. antropológiai identitáselemek: nem, életkor, családi-rokonsági
viszonyok, etnikai hovatartozás, fizikai stigmatizáltság; erre
vonatkozóan lsd. Pataki Ferenc i.m.

Mellékletek forrásjegyzéke

1. Magyar Országos Levéltár R 90 I. 4816.
2. Magyar Országos Levéltár R 90 I. 4963.
3. Magyar Országos Levéltár R 90 I. 4989.
4. László Károly: Napló OszK Kt. Oct. Hung. 720

Felhasznált irodalom

- Albert Gábor: Zsákutcák hősei. Maecenas Kiadó, Bp., 1989.
- Arany László: A magyar emigráció mozgalmi. Magvető Kiadó, Bp., 1983.
- Ács Tivadar: Akik elvándoroltak. Bp., 1940.
- Ács Tivadar: Magyar úttörők az Újvilágban. Láthatár, Bp., 1942.
- Balassa József: Kossuth Amerikában 1851-1852. Bp., 1931.
- Boerner, P.: Tagebuch. J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1969.
- Bogáti Péter: A mahagóni ember. Móra Kiadó, Bp., 1986.
- Botond Ágnes: Pszichohistória - avagy a lélek történetiségének tudománya. Tankönyvkiadó, Bp., 1991.
- Bölöni Farkas Sándor: Napnyugati utazás. Napló. Helikon, Bp., 1984.
- Dancs Lajos: Töredékek tíz éves emigrációs élményeimből. Nagyszöllős, 1890.
- Degler, C.N.: Az élő múlt. Milyen erők formálták Amerika mai képét? Európa Kiadó, Bp., 1993.
- Dojcsák Győző: Amerikai magyar történetek. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Bp., 1985.
- Egressy Gábor Törökországi Naplója 1849-1850. Pest, 1851.
- Erikson, E. H.: A fiatal Luther és más írások. Gondolat Kiadó, Bp., 1991.
- Fenyő István: A polgárosodás eszmevilága útirajzainkban 1848 előtt. In: Két évtized. Magvető Kiadó, Bp., 1968: 109-129.
- Frank Tibor: Egy emigráns alakváltásai, Zerffi Gusztáv pályaképe 1820-1892. Akadémiai Kiadó, Bp., 1985.
- Hajnal István: A Kossuth-emigráció Törökországban. Bp., 1927.

- Haraszthy Ágoston: Utazás Éjszakamerikában. Pest, 1844.
- Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851-1852. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1940.
- Jósika Miklós: "Idegen, de szabad hazában". Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1988.
- Kacziány Géza: A magyar memoire-irodalom 1848-1914-ig. Bp., 1917.
- Klapka György: Emlékeimből. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1986.
- Krámer István: Kossuth és kora (Forrásgyűjtemény). Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 1994.
- Kuné Gyula: Egy szabadságharcos emlékiratai. Chicago, 1913.
- László Károly: Napló. OSzK Kt. Oct. Hung. 720.
- László Károly: Napló-töredék. Franklin-Társulat, Bp., 1887.
- Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció 1849-1867., Kossuth Kiadó, Bp., 1984.
- Lukácsy Sándor (szerk.): Rabszolga Washigton sírjánál. Művelt Nép Kiadó, Bp., 1953.
- Máté Károly: A magyar önéletírás kezdetei. Minerva, 1926.
- Mocsár Gábor: Tények, tanú, napló. Kritika, 1981, 4:18-19.
- Nagy Márta: Az 1848-49-es emigráció memoire irodalma. Bp., 1936.
- Nendtvich Károly: Amerikai utazásom. Pest, 1858.
- Norton, M.B. és Katzman, D.M.: A people and a nation. Houghton Mifflin Company, Boston, 1990.
- Pataki Ferenc: Identitás, személyiség, társadalom. Akadémiai Kiadó, Bp., 1987.
- Pándi Pál: Utazások a feudalizmusból a kapitalizmusba.
In: "Kísértetjárás" Magyarországon.. 1. köt. Magvető Kiadó, Bp., 1972:127-150.
- Perczel Miklós: Naplóm az emigrációból II.(Amerikai napló)
Tankönyvkiadó, Bp., 1979.

- Pivány Jenő: Kossuth és Amerika. Cleveland, 1907.
- Pomogáts Béla: Magánbeszéd közügyben. Az újabb magyar naplóirodalom hagyományairól. Alföld, 1991, 8:71-73.
- Pulszky Ferenc: Életem és korom I-II. Szépirodalmi Kiadó, 1958.
- Romanecz Mihály: A magyar memoire- s naplóirodalom 1711-től napjainkig. Nagyvárad Állami Főreáliskola Értesítője, 1879-1880.
- Sándor István: Xántus János. Magvető Kiadó, Bp., 1970.
- Schütz, A.: Az idegen. In: Hernádi Miklós (szerk.): A fenomenológia a társadalomtudományban. Gondolat Kiadó, Bp., 1984:405-413.
- Sellers, C. - May H. - Mc Millen, N.R.: Az Egyesült Államok története. Maecenas Kiadó, Bp., 1995.
- Somlyó Tóth Tibor: Diplomácia és emigráció "Kossuthiana". Magvető Kiadó, Bp., 1985.
- Szávai János: Az önéletírás. Gondolat Kiadó, Bp., 1978.
- Szávai János: Magyar emlékiratok. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1988.
- Szávai János: Memoáriródmunk új virágkora. Irodalomtörténet, 1978, 4:893-905.
- Szedlák Mátyás: Leleplezések a magyar szabadságharc és a magyar emigráció idejéből 1848-1861. Bp., é.n.
- Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1990.
- Szóllósy Ferenc: Kossuth és a magyar emigráció Törökföldön. Lipcse, 1870.
- Tanárky Gyula Naplója (1849-1866). A Kossuth emigráció szolgálatában. Szépirodalmi Kiadó, 1961.
- Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, 1988.
- Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Kapu, 1991:10;11;12.,

1992:1;2;3;5;7;8;9;10;11;12.

Vörös Károly: Az USA képe a XIX. század magyar
tömegkultúrájában. Magyar Tudomány, 1988, 3:189-199.

Xántus János levelei Északamerikából. Pest, 1857.

Závodszky Géza: Az Amerika-motívum és a polgárosodó
Magyarország. A kezdetektől 1848-ig. Atlanti Kutató és
Kiadó Társulat - Tankönyvkiadó, Bp., 1992.

1.sz. melléklet

406 W. 23 St. New York

Januar 7. 1867

Mélyen tisztelt Kormányzó Úr

csaknem tizenhat éve már hogy ön ezen szabad, de más nemzetek szabadsága iránt közömbös, önző nemzetnek ékes beszédekben adott leczke s itt tett diadal kör útja után - mellyhez hasonlóban még egy koronás fő se részesült soha - vissza ment az ó világba, s itt hagyott engem néhányakkal azok közül kik önt honfiúi magas érdemeiért tisztelik, nemes tetteiért becsülik, önfeláldozó honszeretéért imádják, kik az ön életét a nemzet életének tekintvén a veszélyes napokban a fölött tehetségök szerint örködtek a keserű poharat önnel együtt ürítették. Itt hagyott Ön engem, de jó nemzöm nem hagyott el. Új nyelvet kellett tanulnom; szegény voltam e gazdag országban; nélkülöztem, szenvedtem, aggódtam de kétségbe soha nem estem, még csak nem is csüggedtem; új bajok, új lelki erőt s törekvést gerjesztettek bennem. Erős munkáért silány fizetést kaptam, hónapokon keresztüli hű és jó munkáért járó fizetésem nem kaphattam meg a meg bukott társulattól; a külföldiek elleni előítéllettel, s gyűlölettel küzdöttem, pénz és alkalmazás nélkül maradtam, de nem csüggedtem, a szerencsekerék velem alá fordult részéről meg feszített erővel újra fel másztam s , a jó Istennek legyen hála, annyira mentem hogy öreg, tehetlen napjaimban más segélyére nem fogok szorulni. Kérem Kedves Kormányzó Úr ne vegye a fentebb mondottakat egotismus szavainak. Elmondtam állapotomat, mert soha nem feledem

el hogy ön irántam meg ismerkedésünk perczétől fogva mindig baráti szeretettel viseltetett, s erősen hiszem hogy ezen érzelme irántam nem változott, s részemről, biztosítom hogy arra okot adni soha nem fogok. Jól esik tudatnom Önnel Kedves Kormányzó Úr hogy testileg, lelkileg s pénzügyileg jól vagyok, mert tudom hogy azt hallania jól esik.

Üzletemet is egészen bezártam mert elhatároztam magamat Magyarhonba menni a jövő Májusban. Hogy hon maradok e vagy nem a németi ügyek állapotától fog függni.

Ha hon nem maradhatok, búcsut veszek szerencsétlen szegény szenvedő hónomtól, ki hozom anyámat s nővéremet családjával hogy a sors áldása és verése után itt sirassák (mert feledni nem fogják) a hont hol élniek s halniok nem lehet.

Mióta egymást nem láttuk tisztelt Kormányzó Úr, önt is sok csapás érte, ön is sokát szenvedett. A közös bűn kívül önt család bű is érte; de ön férfi és keresztény, vigasztalja Önt annak tudása hogy vannak igaz barátjai kik fájdalomában iránta szíves részvéttel viseltetnek. Hiszem hogy a jó, igazságos Isten eddigi bűját életben maradt kedves fiaibani örömmel s büszke érzéssel feledtetni fogja, s hogy önt hosszú boldog élettél áldja meg.

Igen szépen kérem Kedves Kormányzó Urat legyen szíves az ide zárt levelet Ihász barátomnak kézbe juttatni. Bocsánatot kérek az alkalmatlanságért. Azt nem tettem volna ha az ő addressét tudnám.

Szíves üdvözetemet s jó kívánásomat küldöm Feri és Lajos barátimnak s mint reájok úgy önre Kedves Kormányzó Úr az ég áldását könyörögve maradok

szeretve tisztelő szolgája
s igaz barátja László Károly

Kossuth Lajos Úr

Turin

2.sz. melléklet

László Károly levele Kossuthhoz

Két Sas Utja 22k szám

Pest Deczemb. 29. '867

Mélyen tisztelt Kormányzó Úr

Szokás az, s igen jó szokás - talán minden országban hogy az új év napján azokat kiket szeretnek, tisztelnek jó kívánásokkal üdvözlik. Mily jól esett nekünk látni törökhonban, a különben egymás iránt hidegnek látszó törököket az újév napján egymást még az ellenségeket is, szívesen üdvözleni, szeretettel ölelni, s egymásnak jót kívánni. - Jól esik az embernek hogy az őlly nap mellyen kit szeret s szívből tisztel, tartózkodás nélkül, a nélkül hogy a világ őt önzéssel gyanusitná mehet üdvözleni, s hogy mi máskor tolakodás lehetne az ekkor barátság szeretet kimutatása.

Jól tudom mélyen tisztelt s szivemből szeretett K. Kormányzó Úr hogy számtalan új évi üdvözlőket fogad, több üdvözlőket írásban kap (hát még a milio fohászok mellyek élete hosszabbításáért s boldogítására a mindenható jó atyához emelkednek): azért rövid leszek, annyival inkább nem száz szóval is csak azt kívánnám, hogy a Mennyei jó atya elégelje meg már szenvedését; hozza el minél előbb azon boldog időt midőn szomorúsága öröme változik, midőn a szabad? Magyar hazában a szabad, s a szabadítóját ismerő az iránt hálás nép méltánylásában s hálájában fogja sok szenvedéseinek s terhes

munkáinak jutalmát fel találni. s akkor adja a jó Isten hogy azon boldogságban, a nevére méltó két fiával együtt a haza javára s örömére sokáig, igen sokáig állandó jó egészségben teljes meg elégedésben élhessen.

Most egy tárgyról kívánok szólni, melly egyik fő tárgya levelemnek.

Folyó hó elején Aldor Imre Úr azt mondá nekem, hogy ő Korm. Úrnak az életleírását akarja kiadni s erre Korm. Úrtól kért adatokat (ha jól emlékszem Ruttkayné asszonyság által) de Ön kívánságát nem teljesítette azt mondván okúl hogy az Ön élete egy nyílt könyv, hanem Ruttkayné asszonyság utasította adatok kaphatása végett, mint aki éveket töltöttem Korm. Úr körében s megbízott embere valék. Ezért ő engem - kit ő ez előtt épen nem ismert- kért hogy adnék neki céljára szolgáló adatokat. Beszédjéből azt gyanítám hogy ő politikai s diplomatikai adatokat szeretne kapni. Én mondtam neki hogy harmadfél évig volt szerencsém Korm. Úr körében lenni s bizodalmat bírni, hanem politikai s diplomatikai működésébe be avatva nem vagyok; de ha volnék is azt az Ön engedelve, megbízása nélkül senkinek el nem mondanám: hanem ha Önnek török honbani családi s társas magány életéből, ottani s Amerikábani utazásaiboli adatoknak veheti hasznát, azokban szívesen szolgállok, midőn érkezése lesz, parancsoljon velem, hozzá megyek naplómmal, s azt előtte olvasván magának azokból jegyzeteket tehet. De még eddig ő nem hivatott magához. Azon esetre ha talán azt tenné, szeretném Korm Úr utasítását bírni, tudni hogy mennyire terjeszkedhetem az adatok adásában.

Nem lesz itt helyén kívül emlékeztetnem Korm Urat hogy midőn törökhonból Amerikába értünk ott Korm Úr engem levél tárának gondviselésével bízván és tisztelvén meg, egy rakás leveleket s okmányokat (mellyek közül nem kevés politikai és történelmi

fontosságú) adott kezembe gondviselés végett. Midőn Korm Uram Angol honba volt vissza menendő, azokból néhányat melyekre - mint mondá - Európában szüksége lehet, kivett s a többire mondá már nincs szüksége. Nem kétlem tisztelt Korm Úr ön azt hiszi hogy ezek már többé nem léteznek. De igen is, azok mind léteznek. Sajnáltam azok közül a leg igénytelenebbet is, mint török honi fogságunkboli becses emléket eldobni; véteknek tartottam a még történelmi hiteles adatokul szolgálható okiratokat megsemmisíteni. Azt nem tettem.

- Magammal vittem őket ahova mentem, vándoroltam az E. államokban, magammal Mexikóba, onnét vissza New Yorkba s most ide hoztam őket. Itt vannak velem híven őrizve. Ha talán már nem is tudja Korm Úr hogy mik azok, ha kívánja azoknak egy listáját kezébe fogom küldeni s az után méltóztassék megmondani hogy mit tegyek velök, ki nyilatkoztatván hogy azoknak ez után is szívesen s híven gondját viselem míg azokról más képen nem fog rendelkezni.

Engedje meg most Kedves Kormányzó Úr hogy hozzá egy bizalmas kérést intézzek. Ez ebből áll. Nőm és én ohajtanánk Korm Úrnak egy tökéletes arczképét akasztani a mieink közé. Illyet én egyet se kaphatván azt úgy tartom elérhetőnek ha Korm Úr egy tökéletes fényképét lesz szíves nekem küldeni; ezt meg nagyobbítva lemásoltatnám s olajba festetném. Kérem Kedves Korm Úr ne tagadja meg tőlünk a minket boldogító szíveséget.

Nőm, ki önt sz.t. Korm Úr tettei olvasásából s tőlem meg tanulta becsülni és tisztelni, általam Önnek szíves üdvezletét s jó kívánásait küldi. Az ég áldja K. Korm. Urat hosszú boldog élettél a szabad Magyar hazában, kívánja

mélyen tisztelve szerető szolgája

László Károly

3.sz. melléklet

Kossuth levele László Károlyhoz

Turin jan. 15. 1868

IX. 178 sz.

Kedves Barátom!

A minő érdekléssel olvastam volt évek előtt Önnek közös barátunkhoz Ihászhoz a Mexicói vadonból írott levelét, épp úgy aggódtam később, hogy hosszú időn át Önről semmit sem halhaték, bár a nagyrabecsülés melyet jelleme, s az őszinte barátság melyet személye iránt mindig érzék, s mindig érezni fogok sokszori tudakolózásra szolgált volt ösztönömül.

Annál nagyobb megnyugtatósomra vált Önnek közelebből vett két levele.

Vegye Ön nőüléséhez legjobb szerencse kívánságomat. A családi boldogság a legfőbb kincs mit Isten embernek, a leg becsebb vigasztalás, mit polgárnak a hazafiúi remények megíúsulása közt adhat. -

Tőlem már e vigasztalás is elragadtatott, s vele el minden, a mi az életet még elviselhetővé tette volt.

Nem is tudnám kifejezni mily nehezen vonczolom az élet terhét, s mennyire sóvárgok a vég után.

s mert így érzék, Önnek új évi jó kívánságban csak is szives baráti meg emlékezés az a mit köszönök, s a mibe becset helyezek. Különben az én keblem már annyira sívárrá lett, hogy magamra nézve már nem csak remélni de kívánni valóm sincs az élettől. - Hazámra nézve volna, de meg vallom nem tudok remélni, mert nemzetemre

nem ismerek. Nem tudok példát a történelemben hogy egy nemzet ily rövid idő alatt annyira meg változott, összes öröklött érzelmeiből annyira kivetkőzött, erényében annyira elmállott, ön bizalmában annyira megfogyatkozott volna mint fajunk tette. Hogy még ugyan azon nemzedék mely 49ben Hazánk állami létét anyi elszántsággal védte az akkor még erős Ausztria ellen, 1867ben annyira meg adja magát a tehetetlen gyöngének, hogy Magyar Országot önként beolvassza az Osztrák birodalomba, s Trans lajthániává transformálja, s ezen lealacsonyulást még vagy egy milliárd adósság elvállalásával is vásárolja meg; ez valami oly hallatlan, mihez hasonlót nem mutat az emberi nem degenerációjának történelme. - Nem mondom hogy nincs föltámadás. Hisz még a görög is feltámadt. De biz én ezt már csak a véletlentől merem várni. Engem a véletlen is mindig készen talál a kötelességet teljesíteni - de a véletlen - mert az - számítás nem lehet. -

- "Fuimus" - Voltunk.

Arczképemet - mert kívánja Ön, küldöm. Jó e? nem tudom. Azt mondják hogy jó. Én nem szeretem az arczképkultust, s csak akkor ülök le a photographnak, ha ki nem kerülhetem.

Irományaimról miket Ön szives volt megőrizni én bizony sehogy sem kívánok rendelkezni. Ha a dolgok akként mennének mint én ohajtom, úgy az történnék hogy engem - míg élek - ne vegyen nyelvére a közönség miután meghaltam pedig felejtse el még nevemet is. Hanem hát a közéletbei vegyülésnek megvan a maga kénytelensége. A ki oly életet élt mint én az köz prédává lett. - de hát legalább ne kívánja senki, hogy én magam adjam kezébe, saját "renommém" trombitáját, hogy harsogtassa. Nem kell nekem sem renommé, sem trombita. Emlékezik Ön Shakespeare Falstaffjára. A monologra, melyet a csatatéren Percy (Hotspun?) hullája felett tart.

"Né neked dicsőség - mi a dicsőség? Érti az szeredán, a ki kedden meghalt? -Nem.

"Well a fig for your glory"

Ha majd meghalok (reméllem nem sokára) tudom lesz hajtó vadászat emlékirati adatok iránt. Közéletem köz prédává lesz magán életem szentélyinek profaniatióját reméllem fiaim nem engedendik. Hanem hát míg élek ugyan hagyjon nekem Áldor ur békét .- Trombitálja azokat (elegen vannak) kik szeretik nevöket hallani. Én nem szeretem.

Egyébiránt americai vándor utam a mily haszontalan szintoly nyilvános volt. Nincs semmi titkolni valóm belőle kivéven a mély undor, melyet az akkoriban velem eljátszatott medve szerep emlékezete felett érezek.

Én önt szintoly discretus mint okos embernek tudom. Ha azt gondolja, hogy egynek másnak közlésével legkisebb jót is tehet, rendelkezék belátása szerint. - Én csak annyit mondhatok, hogy én semmi féle Kossuth memoirokat a mint soha ne irtam ugy soha nem is olvastam, s nem is fogok olvasni.

Beh szeretnék Önnel még egyszer kezet szorítani ez életben s látni a nőt kit Ön élete társává választott. Üdvözlje Öt nevemben. Szép hivatás a legbecsületesebb emberek egyikét boldogítani. Mondja meg Ön neki nevemben, hogy neki e szép hivatás jutott, Isten áldja meg önök frigyét, legjobb áldásaival.

Vagyok változhatlanul

igaz szívű barátja

Kossuth Lajos

4. sz. melléklet

Parallela az amerikai és török szokások között

1., Mind az amerikai, mind a török sokat imádkozik, templomba szorgalmasan jár.

2., Mind az amerikainak, mind a töröknek csak 1-2 nemzeti ünnepe van, de azt nagy lármával ünnepli. A török a vasárnapját oly kevéssé különbözteti meg más napoktól, mint amily vakbuzgón megtartja az amerikai.

3., Sem az amerikai, sem a török papok nem különböztetik magokat ruházatban a néptől sem templomban, sem azon kívül (kivéve a kevés catholikusokat s episcopalisokat, templomban).

Sem az amerikai, sem a török temetésnél nincs éneklés, csak imádkozás. A török halottját fedetlen koporsóban alig takarja le a földbe: az amerikai érczkoporsóba zárva, ravatalba rejti.

5. Sem az amerikai, sem a török névnapot nem tart.

6. Amerikában ritka az írni s olvasni nem tudó, Törökhonban igen kevés az olvasni s írni tudó.

7. Kényelmes ülésben a török lábait maga alá hajtja, az amerikai fejénél magosabbra rakja.

8. Az amerikai, mint a török lármásan soha sem beszél, soha sem verseng.

9. Az amerikai, mint a török hallgatva s ülve mulat.

10. Az amerikai, mint a török kávé- és vendégházban hallgatva ül, szomszédjához sem szól.

11. Amerikai, mint a török sétátérre nem megy, ő ott gyönyört nem keres, nem talál; sétálni egyik sem szeret.

12. A török soha sem bagóz, de telhetetlen a pipázásban. Az amerikai soha sem pipáz, de telhetetlen a bagózásban.

13. A jómódú törököt csillogó szolgacsoport kíséretével alig lehet megkülönböztetni a legfőbb személytől. Amerikában a legfőbb személyt egyszerűségében egyetlen szolgai kíséret nélkül nem tudod megkülönböztetni a munkástól. Törökhonban az orvosok száma igen csekély, tudományok még csekélyebb; Amerikában az orvosok száma rendkívül nagy s tudományuk rendkívül kicsiny.

14. Mind az amerikainak, mind a töröknek az útszaajtaja mindig zárva. Jele, hogy egyik sem vendégszerető.

15. A töröknek neje, az amerikainak pénze a szerelme tárgya és fő gyönyöre.

16. Török hölgyek magok is pipáznak, amerikai hölgyek a férfiakat sem hagyják pipázni.

17. Török hölgy nem szok olvasni, de igen dolgozni; az amerikai hölgy szeret olvasni, de nem dolgozni. A török nő hétköznapi dolgozik s még vasárnap is foglalatoskodik; az amerikai hölgy hétköznapi nem dolgozik, s vasárnap henyél.

18. Amerikában a férfiak leveszik bajuszokat, a hölgyek meghagyják fanokat; Törökhonban a hölgyek leveszik fanokat s a férfiak meghagyják bajuszokat.

19. Mind a török, mind az amerikai férfi igen féltékeny: amaz félti nejét, ez pedig pénzét.

20. Törökhonban a férfiak, Amerikában a hölgyek szeretnek henyélni. Az amerikai nép fáradhatlan munkás, a török rendkívül henye. Az amerikai mindent géppel akar végezni, a török semmit sem végez gép által.

21. A török midőn szobába akar menni papucsát kinn hagyja az előszobában v. tornácban, s fedett fővel megy be; az amerikai

kalapját leteszi a tornácban és sáros csizmával megy be a szőnyeges szobába. A török legkisebb faluban is van fürdő, az Amerikában még nagyvárosban sincs. A török igen gyakran fürdik, az amerikai nagyon ritkán, némelyik soha.

22. A török élmód nagyon hasonló az amerikaihoz: az ételeket mindegyik elhűlve eszi; az ételt egyik sem tejfelezi, egyik sem rántja, a vaját mindegyik nagyon használja s a juhhúst kitűnően kedveli; az édes italokat és süteményeket mindegyik nagyon szereti, a forró kenyeret mindegyik kedveli; nyers zöldugorkát sózva ecet nélkül falja mindegyik.

23. A török kés és villával, az amerikai minden ételt balkézzel tesz a szájába.

24. Sem a török, sem az amerikai az asztalnál nem beszélget és sokáig nem ül.

25. Töröknek legkedvesebb itala a feketekávé, amerikai azt nem issza.

26. Sem a török, sem az amerikai tehéntúrót nem csinál s nem eszik.

27. Sem a török, sem az amerikai asztalán bort nem látsz.

28. Törökhonban nem szabad, Amerikában nem szokás szeszes itallal élni, hanem aki azt szereti, mind ott, mind itt leginkább erős pálinkát iszik s utána vizet nyel. Mind a török, mind az amerikai titokban issza le magát.

29. Törökhonban s Amerikában az építésmód ugyanaz, ott is, mint itt faházakat építenek, a legszegényebbek is emeleteseket. A legszilárdabb épületek is belől fa közfallal vannak felállítva. Mint Törökhonban, mind Amerikában a legszegényebb ember szobája is szőnyegezett. A török utszák különböznek az amerikaiaktól annyiban, hogy azok szűkek s tekervényesek, ezek szélesek s egyenesek; hasonlítanak annyiban, hogy mind ott, mind itt szemetesek és sárosak. Mind a

török, mind az amerikai nők viselnek nadrágot, csakhogy amazok felül, ezek alól.

30. Sem a török, sem az amerikai kéménybe kéményseprő nem jár.

31. Mind a töröknek, mind az amerikainak az ajtaja és ablaka mindég nyitva.

32. Sem a török, sem az amerikai nem tudja mi a léghűzés.

33. Mind a török, mind az amerikai vakmerően bánik a tűzzel épületek közt.

34. Sem a török, sem az amerikai házát nem újítja, ha össze akar rogygni újat épít.

35. Mind a török, mind az amerikai az ivóvizet földalatti csatornákon vezeti a városba.

36. Mind a török, mind az amerikai lovak poroszka járásúak.

37. Sem a török, sem az amerikai házaknál kutyák nincsenek.

38. Mind a törökhon, mind az amerikai angol és francia kézművekkel van elárasztva, s mind ott, mind itt a boltosok ha valami árucikknek jószágáról akarnak meggyőzni azt mondják, hogy az: angol vagy francia mű. Sem a török, sem az amerikai a divatnak nem bolondja. Ami ruhát magára vesz, viseli míg róla le nem szakad. Az Európában divatból kiment és elavult művek és szövetek mindegyiknél újságok és kapósak. A török túlságosan sinórozza ruháját, az amerikai éppen nem.

39. Sem a török, sem az amerikai boltos nemigen félti, nemigen őrzi portékáját a tolvajtól. Jele, hogy sem ott, sem itt nincsenek nagy számban a tolvajok.

40. Mind a török, mind az amerikai ha télen a szobájában tüzel, ő annál melegszik, s ajtaja tárva, ablakán és a falán a szél süvölt be.

41. Mind a török, mind az amerikai a kandallót jobban szereti, mint a kályhát, mert a tüzet látni szereti, ha nem látja nem tud melegedni.

42. A durva török fekete rabszolgájával, mint családja tagjával szelíden bánik, s 16 éves korában felszabadítja, a művelt amerikai fekete rabszolgájával, mint a marhával durván bánik, s tehetetlen aggságáig sanyargatja.

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KARA

15-65/1996.

Dr. Pándi Lajos
docens úrnak

TANULMÁNYI OSZTÁLY
6722 SZEGED, Egyetem u. 2.
Tel: (06-62) 454363, 454364, 454165; fax: 321843

Tárgy: egyetemi doktori védés
Melléklet: 1 db értekezés
Üi.: Szita Ildikó előadó

JATE Új és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék
Helyben

A bíráló bizottság összetétele:

Elnök: dr. Zentai Mária docens
Opponensek: dr. Dávidházi Péter (MTA Irodalomtudományi Intézet)
dr. Anderle Ádám
Tagok: dr. Széles Klára
dr. Pándi Lajos

Az értekezés címe: László Károly, egy Kossuth-emigráns sorsa, írásai tükrében

A doktoráló neve: **Pordán Ildikó**

A JATE Bölcsészettudományi Kar Doktori Bizottsága nevében tisztelettel felkérem, hogy a doktori bíráló bizottság munkájában **tagként** szíveskedjék részt venni. Az Egyetemi Doktori Szabályzat értelmében a disszertációt bíráló bizottság előtt kell megvédeni.

Amennyiben a bíráló bizottság munkájában való részvételét nem tudja vállalni, legyen szíves ezt jelezni és az értekezést a Kar Tanulmányi Osztályára (6722 Szeged, Egyetem u. 2. tel.: 06-62/45-43-63 ill. 06-62/45-43-64).

postafordultával visszküldeni.

A védés időpontjára legyen szíves a dolgozatot magával hozni, a dátumról külön értesítést küldünk.

S z e g e d, 1996. június 11.

dr. Szónyi György Endre/s.k.
a Doktori Bizottság elnöke